

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Jan Fiala

GEOGRAFICKÁ ANALÝZA RAKOVNICKA

Bakalářská práce

Praha 2007

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Pavel Chromý Ph.D.

Úvodem bych rád poděkoval RNDr. Pavlovi Chromému Ph.D. za cenné rady a inspiraci k psaní této práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 13. 5. 2007

.....

Jan Fiala

Obsah

1. Úvod	4
1.1. Cíle, hypotézy a metodika práce	5
2. Obecná problematika perifernosti	8
2. 1. Diskuse literatury	8
2. 2. Teoretické přístupy k problematice perifernosti	10
2. 3. Základní pojmy: jádro, periferie, marginalita	12
2. 4. Metodologické otázky výzkumu periferií	14
3. Metodika	16
4. Vymezení sledovaného území	18
4. 1. Obecná charakteristika okresu Rakovník	18
4. 2. Rakovnicko jako problémové území	22
5. Polarizace prostoru zájmového území	24
5.1. Analýza vývoje zájmového území	24
5.1.1. Rakovnicko až do roku 1918	24
5.1.2. Období první republiky a okupace pohraničí (1918–1945)	27
5.1.3. Poválečné a komunistické období (1945–1989)	29
5.1.4. Období transformace – vymezení periferií (1990–2007)	30
6. Spolupráce mezi obcemi – cesta k prosperitě nebo stagnaci ?	39
7. Závěr	46
8. Prameny a literatura	50
9. Seznam tabulek, grafů a obrázků	58

1. Úvod

Předmětem výzkumu této bakalářské práce bude oblast, které se v geografické terminologii dostalo názvu „vnitřní periferie“. Různé přístupy k vysvětlení významu slova periferie v geografii jsou podrobněji zpracovány v kapitole, týkající se diskuze domácí a zahraniční literatury. Zjednodušeně řečeno, z pohledu regionální politiky je území rakovnického okresu vnímáno jako hospodářsky slabá oblast s nižší úrovní rozvoje proti průměru Česka, která je navíc znevýhodněna nedostatečnou infrastrukturou. Podle ukazatelů pro vymezení těchto regionů (nezaměstnanost, daňové příjmy, průměrné mzdy), sem Národní rozvojový plán Ministerstva pro místní rozvoj ČR na roky 2004–2007 (www.mmr.cz) zařazuje další okresy jako Třebíč, Tachov, Vyškov a další. Jde převážně o venkovské oblasti, které se vlivem vnitřních i vnějších podmínek nacházejí v takovém postavení dlouhodobě.

Specifikum vnitřních periferií (a tedy i Rakovnícka), je v tom, že narozdíl od klasických periferních oblastí ČR, tj. pohraničí, kdy jsou tyto oblasti trvale hendikepovány fyzickogeografickými podmínkami a neblahým historickým vývojem (odsun Němců, vznik „železné opony“), byly tyto rozsáhlé oblasti formovány obecnými vývojovými procesy. Na jejich hospodářskou slabost neměla vliv poloha na okraji státu ani zmíněné poválečné události, ale především jiné faktory, jejichž definování bude jedním z cílů této práce.

Vznik této bakalářské práce nejvíce ovlivnily práce dnes již bývalých studentů Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze. Zejména potom bakalářská práce Kuldové (2004): „Podbořansko – nová či klasická periferie“, dále pak diplomová práce Kostiće (2004): „Vnitřní periferie v Česku: příklad středočesko-jihočeského pomezí“. Současně byla odrazovým můstkem práce Musila (1988): „Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení“. Tato práce byla jednou z prvních, která se s pomocí kvantitativní analýzy statických dat snažila konkrétně vymezit prostory vnitřních periferií v Česku. Podrobně se dalšími autory, kteří ovlivnili teorie vzniku periferních oblastí budu věnovat v oddílu 2.: Obecná problematika perifernosti.

1.1. Cíle, hypotézy a metodika práce

Hlavní cíle práce lze definovat v několika rovinách:

1) Analyzovat míru a charakter polarizace prostoru, tedy vymežit periferní oblasti na úrovni obcí v rámci okresu Rakovník. Jeho výběr byl kromě jisté osobní znalosti tohoto území podmíněn i předpokladem výskytu rozsáhlé oblasti vnitřní periferie tak, jak ji poprvé popsal Musil (1988). Do okresu Rakovník zasahují rozsáhlé periferní oblasti č. 13 (Mšec-Kněžves-Hřivice) a oblast č. 14 (Křivoklát-Kožlany-Podbořany-Bochov), (viz obr. č. 4). Obě tyto oblasti se vyznačují výrazným úbytkem obyvatelstva mezi roky 1961–1980.

2) Pomocí srovnání různých časových úseků se snažit vysvětlit příčiny vzniku periferní oblasti na Rakovnicku. Jedna z otázek může znít: Kopíruje periferní oblast území, která byla nejvíce postižena odsunem německého obyvatelstva? Nebo jinak: Můžeme s určitostí tvrdit, že Rakovnicko bylo vždy tolik polarizované na jádrovou a periferní oblast? Měla na vznik periferního území vliv skutečnost, že se toto území nacházelo vždy na hranicích vyšších územněsprávních celků? V této části práce bude použita především metoda kvantitativní analýzy dat.

3) Další částí bude analýza vnitřní heterogenity-homogenity periferního území. Jedním z úkolů bude zmonitorovat aktivitu jednotlivých obcí na mikroregionální úrovni. Otázka může znít: Pomáhají svazky obcí – mikroregiony (v okrese Rakovník jich je 7) – zlepšit ekonomickou situaci jednotlivých obcí? Jaké jsou vůbec důvody vzniku těchto mikroregionů? Reflektují nějakým způsobem objektivní problémy zaostávajících oblastí? Tyto otázky se budou snažit vyřešit pomocí kvalitativní analýzy (řízené rozhovory se starosty, rozesílání dotazníků do jednotlivých obcí).

Hypotézy související s otázkou výskytu „vnitřních periferií“ v daném území se opírají o tato tvrzení:

- 1) Vnitřní periferie se více než kdekoli jinde vyskytují podél krajských i okresních hranic. Periferní (hospodářsky slabé) obvody obcí by se tedy podle očekávání měly nacházet zejména v pásu podél hranice Středočeského kraje s kraji Ústeckým a Plzeňským. Potvrzení/vyvrácení této hypotézy tak dává možnost komparace s výsledky práce Musila (1988).
- 2) Faktory, které způsobily vznik rozsáhlých „periferií“ na území rakovnického okresu je mnoho. Můžeme je hledat v nevýhodných fyzickogeografických podmínkách (velká členitost reliéfu např. na Křivoklátsku) nebo v neblahých historických zkušenostech (slabší vliv průmyslové revoluce, pozice na rozhraní českého a německého „prostoru“ a následný odsun německého obyvatelstva). V období komunistického „režimu“ snaha státu o centralizaci, necitlivou zemědělskou politiku a zavádění tzv. „střediskové“ soustavy vesnic.
- 3) Vymezení administrativní hranice vyšších územně samosprávných celků (VÚSC), odpovídající pravidlům sociogeografické regionalizace, přispělo k prohloubení polarizace prostoru. Hranice krajů zůstává i nadále bariérou rozvoje území.
- 4) Rozvoj periferních oblastí je výrazně determinován aktivitou místních subjektů v území. Za problémová lze označit území, kde zaznamenáváme slabou aktivitu subjektů (obcí), resp. území, kde aktéři významně neparticipují při řešení regionálních problémů.

Metodika práce:

Samotnému výzkumu předchází kapitola věnovaná teoretickým východiskům práce, rešerši a diskuzi domácí a zahraniční literatury, vztahující se k výzkumu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí. Z metodického hlediska je výzkumná část práce rozdělena do dvou komplementárních okruhů: výzkumu zaměřeného na 1) analýzu kvantitativních ukazatelů a 2) rozbor kvalitativních aspektů polarizace prostoru .

První okruh sestává z několika na sebe navazujících kroků:

- 1) výběr základních ukazatelů socioekonomické vyspělosti obcí v různých časových horizontech (hustota zalidnění, velikostní kategorie obcí, apod.);
- 2) analýza polarizace modelového území a vymezení hlavních jádrových a periferních prostorů v jeho rámci;
- 3) analýza změn této polarizace v čase.

Vzhledem k nedostatečné a omezené vypovídací hodnotě „tvrdých“ statistických dat se nejen ve výzkumu periferních oblastí, ale i v sociální geografii jako celku, klade stále větší důraz na hodnocení „měkkých“ dat. Nevýhodou extenzivního výzkumu, založeného hlavně na kvantitativních metodách, je kromě přílišné generalizace také to, že zjištěné souvislosti mají charakter spíše formální než kauzální. Výsledky intenzivního výzkumu, spočívajícího na kvalitativních metodách, mohou být stejně „objektivní“ jako výsledky výzkumu extenzivního a mohou přinést poznatky lépe aplikovatelné do reality (Sayer 1992, cit. v Johnston, Gregory, Pratt, Watts 2000).

V této práci se budu snažit o kombinaci obou zmíněných přístupů. K analýze aktivity klíčových osob regionálního rozvoje (v případě této práce především starostové jednotlivých obcí), bylo přistoupeno, protože informace důležitých aktérů jsou pro pochopení celé problematiky vnitřních periferií důležité. Kvalitativně orientovaná část výzkumu proto spočívá zejména v interpretaci řízených rozhovorů se starosty jednotlivých obcí v mikroregionech (proběhlo na jaře 2007), zaměřeného na hledání příčin problémovosti území v aktivitě místních subjektů. Blíže se o problematice kvantitativních a kvalitativních dat zmiňuje kapitola 2.4.: Metodologické otázky výzkumu periferií.

Závěry, ke kterým jsem v této práci dospěl, jsou velmi zjednodušené. Jsem si vědom existence mnohem širšího potenciálu pro analýzu, která by ale již překračovala rámec bakalářské práce. Tyto další možnosti bych rád využil v budoucnu, neboť se hodlám této problematice i nadále věnovat.

2. Obecná problematika perifernosti

Dříve, než přistoupíme k analýze Rakovnícka, je nutné zmínit teorie domácích i světových autorů, literaturu a další možné přístupy k problematice polarizace prostoru. A to nejen z hlediska ujasnění terminologie, nýbrž i rešerše možných metodologických přístupů k výzkumu problémových oblastí.

2. 1. Diskuze literatury

Pro práci určující literatura byla ta, jež se zabývala buďto obecnou problematikou periferií v Česku nebo konkrétně územím Rakovnícka. Kvůli množství použité literatury zde budou komentovány pouze práce, které nejvíce ovlivnily tvorbu tohoto textu.

Za nejdůležitější publikaci, ze které jsem také vycházel, považuji moderní publikaci od kolektivu autorů z katedry Sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze: „Problémy periferních oblastí“ (Novotná ed. 2005). Toto dílo, vydané v roce 2005, odkazuje na vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. Rovněž jsou zde zmíněni nejdůležitější autoři jak zahraničního tak domácího výzkumu, kteří udávali či stále udávají nejdůležitější trendy výzkumu polarizovaného prostoru jak v Česku tak v zahraničí. Shrnuty jsou zde i nejdůležitější metodologické otázky výzkumu periferií. Nechybí rovněž alternativní směry výzkumu periferních oblastí v Česku od počátku 90. let 20. století (viz dále). Větší část publikace vyplňují rozsáhlé statě a úryvky ze stěžejních prací, které v posledních letech výrazným způsobem ovlivnily pohled na výzkum periferních a zaostávajících oblastí v prostoru Česka.

Vymezování a výzkum periferních oblastí na území Česka (ať už na mezo–či mikroregionální úrovni) je na vzestupu především od 90. let 20. století. Důvodem je fakt, že za vlády komunistického režimu, kdy byla snaha jak o společenskou, kulturní tak i o regionální nivelizaci, nebylo (logicky) mnoho prostoru a snahy pro zkoumání problémových zaostalých území. Práce Hampla, Gardavského, Kühnla (1987) uvažuje periferní území jako doplněk k primárně vyčleněným (exponovaným) oblastem. Význam této práce bude zmíněn ještě později.

Samotný problém perifernosti studoval na konci 80. let např. Musil (1988), který první přišel s pojmem „vnitřní periferie“. Musil v rámci výzkumu regenerace sídel a jejich funkčních systémů vymezil periferní území – oblasti, které si vyžadují zvlášť ekonomickou a sociální péči – na bázi tzv. generelových jednotek. K jejich identifikování použil shlukovou analýzu do níž zahrnul celkem 9 ukazatelů (například: úbytek obyvatelstva, podíl osob ve starším věku nebo podíl osob se středoškolským a vysokoškolským vzděláním.). Hlavní přínos Musilovy analýzy spatřují ostatní autoři v odhalení problémových oblastí uvnitř státního území, a to ve vymezení tzv. vnitřních periferií.

Vymezení periferních oblastí v Česku, především podle sociálních podmínek území, je dílem Illnera (1988). Výsledkem jeho výzkumu tzv. Illnerova mapa periferních území ČSR, v níž jsou patrná problémová území zejména při administrativních hranicích krajů.

V rámci geografických výzkumů v 90. letech lze vysledovat tři alternativní „školy“, jejichž objektem studia byla problematika polarizace prostoru.

1. Tzv. „**Albertovská škola**“ věnovala pozornost problémovým oblastem a) v rámci výzkumu transformačních procesů a výzkumů regionálního vývoje a problematik územní správy a samosprávy (Dostál, Illner, Kára, Barlow, eds. 1992; Dostál, Hampl, eds. 1994a, 1994b; Illner 2001; Jeleček 2000) a b) v rámci regionálního rozvoje a regionální politiky, řešení problémových, strukturálně postižených regionů (např. Blažek 1994, 1999, 2001). Hlavní cíl těchto výzkumů spočívá v analýzách ekonomické vyspělosti regionů a vlivu vnějších ekonomických rámců procesu polarizace prostoru.

2. „**Brněnská škola**“ je v současnosti spojena s výzkumnými aktivitami Ústavu geoniky AV ČR, které se zaměřily na analýzy periferních a marginálních oblastí, a to zejména na mikroregionální a lokální úrovni. Dalším předmětem jejich zájmů je studium vlivu „vnitřních“, zejména socio-kulturních rámců procesu polarizace prostoru a jejich mezinárodní komparaci. Mezi nejvýznamnější představitele „brněnského“ proudu patří Vaishar (1997, 1999), Hroudová (1997), Mikulík (1997, 1999), Zapletalová (1997, 1999) a další.

3. Těžiště výzkumu tzv. „**Slupské školy**“ spočívá především v analýze teoreticko–metodologických rámců výzkumu polarizace prostoru. Dále se soustřeďuje na identifikaci problémových oblastí a hodnocení územní diferenciaci státu na bázi krajů a okresů s využitím vícerozměrných statistických metod a v analýze konkrétních problémových

oblastí, resp. lidského potenciálu pro rozvoj těchto oblastí (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 1998–2000, 2001–2003; Fialová 2001, Havlíček, Chromý 2001; Jančák 2001, Marada 2001).

Existuje však mnoho dalších výzkumů, jejichž předmětem sice není přímo problematika periferních území, ale přesto se jejich zaměření nějakým způsobem dotýká zaostávajících oblastí v Česku. Mezi ně můžeme zařadit např. výzkumy druhého bydlení a rekreace (Bičík a kol. 2001, Vágner, Fialová a kol. 2004), výzkumy města, jádrových oblastí a suburbanizačních procesů (Sýkora 1996) a mnoho dalších.

Dá se očekávat ještě větší rozvoj spolupráce v rámci příbuzných vědních oborů – např. se sociologií nebo s politologií.

Na závěr je třeba připomenout, že i nadále zůstává nedostatečným tématem studium mechanismů vzniku a vývojových změn periferií na úrovních řádově nižších než mezoregionálních, tj. především na úrovni mikroregionů a subregionů – jak upozorňují Marada (2001) nebo Jančák (2001).

2. 2. Teoretické přístupy k problematice perifernosti

Výzkum problematiky perifernosti vychází z myšlenky polarity prostoru (Friedmann 1969; blíže Blažek, Uhlíř 2002; srovnej Hampl, Gardavský, Kühnl 1987; Havlíček, Chromý 2001; Hampl 2001). V průběhu dlouhého historického vývoje se vyvinula asymetrická struktura jádro–periferie. Principem vytvoření modelu jádro–periferie je model prostorové organizace lidské společnosti, který je založen na nerovnoměrném rozdělení společenské, ekonomické i politické moci. Periferie je ovládána jádrem a je na něm v mnoha směrech závislá (Lee 1994). Při výzkumu modelu jádro–periferie je třeba mít na vědomí to, že záleží na tom, na jaké řádovostní úrovni (mikroregion, mezoregion, makroregion) vztah jádra a periferie zkoumáme. Např. Schmidt (1998) upozorňuje, že oblast, která je z hlediska mezoregionálního jádrová, může současně představovat periferní území v globálním měřítku.

Jedním z prvních autorů zabývajících se vztahem jádra a periferie byl německý geograf Christaller (1933). Ve svojí teorii zdůraznil význam tzv. „centrálních míst“, resp. jader. Oblasti mezi těmito místy jsou potenciální budoucí periferní území. Mezi další autory, kteří vycházeli ze vztahu jádro–periferie, patří v předválečném období Haushofer

(geopolitické uspořádání světa a s ním související teorie „panregionů“). Na tuto teorii navazuje v 2. pol. 20.stol. Wallerstein (vztah jádro–semiperiferie–periferie). Tento autor zdůrazňuje význam celosvětové dělby práce na globálním uspořádání světa (Hampl 2001).

Po druhé světové válce se na scéně objevila řada významných ekonomů, kteří svými teoriemi (ekonomicko lokalizačními) projeví snahu řešit např. problematiku nerovnoměrného rozvoje ekonomik, resp. území (Blažek, Uhlíř 2002). Mezi nejvýznamější patřili např. Myrdal (1957) nebo Hirschmann (1958) a především potom Friedmann (1969). Friedmann poprvé definoval dva základní typy regionů: „jádro“ a „periferii“ a tím sjednotil terminologii dané problematiky. Svým pojetím vzniku jádra–periferie, který chápal jako dynamický proces inspiroval mnoho dalších autorů – Reynaud (1981), Schuler a Nef (1983). Vytvoření polaritý jádro–periferie a s tím související růst rozdílů mezi regiony definuje jako druhý vývojový krok v modelu vývoje prostorové ekonomiky.

V osmdesátých letech 20. století je diskuze o polarizaci prostoru zaměřena především na vztah polohy a politických podmíněností (Gottman 1980). Periferie je vnímána podle principů geometrie a je determinována především fyzickogeografickými faktory, historickým vývojem, politickou organizací a silou ekonomických funkcí. S kritikou jednoduché polarizace jádro–periferie přichází Reynaud (1980, převzato z Leimgruber 1994), který namísto do té doby spíše statického pojetí polarizace prostoru předkládá pojetí dynamické. Na základě vztahů mezi jádry a periferiemi definuje čtyři typy center a šest typů periferií, přičemž jejich vzájemnými kombinacemi popisuje sedm různých vztahů. Přes závislost periferie na jádru zastává Reynaud názor, že k výměně rolí mezi jádrem a periferií běžně dochází, a že z dlouhodobého hlediska se jedná spíše o pravidlo než o výjimku. Zdůrazňuje relativitu pojmů „jádro“ a „periferie“ a domnívá se, že na jejich vznik mají větší vliv následky lidských rozhodnutí než „objektivní“ vnější podmínky (Leimgruber 1994).

Tabulka 1: Dynamické pojetí vztahů jádro–periferie podle Reynauda (1980)

<i>typ vztahu jádro–periferie (J–P)</i>	<i>toky lidí a kapitálu</i>	<i>toky surovin</i>
1) dominantní J, ovládaná P	P → J	P → J
2) přebujelé J, opuštěná P	P → J	
3) dominantní J, integrovaná a využívaná P	J → P	P → J
4) přebujelé J, integrovaná a anektovaná P	J → P	
5) upadající J, P rozmnožující kapitál z J	J → P	
6) autonomní J a P		
7) inverze: P se stává J a naopak	J → P	J → P

Pramen: Leimgruber 1994, podle Reynaud (1980)

Přes ryze ekonomické pohledy na pozice periferií (Brunet 1993) se dostáváme až k teoriím, zdůrazňujícím roli jednotlivých subjektů (aktérů), v jejichž myslích jsou pojmy jádro–periferie pevně zakotveny jako dichotomické (Heintl 1998, Leimgruber 1998).

Schmidt (1998) se zabývá vědeckými přístupy zabývajícími se subjektivní i objektivní realitou a směřujícími k nalezení definice, klasifikace a vymezení periferních oblastí. Periferii vnímá jako území nedostatečně integrované do daného místa a času dominujících struktur, procesů a systémů. Rozlišuje přitom tzv. „marginální“ oblasti, tj. území, která se neintegrovala do globálních systémů. Problematiku marginality pak rozvádí do širších souvislostí např. Andreolli (1989).

Teoretický koncept vývoje polarizace prostoru ve vztahu jádra a periferie (Havlíček, Chromý 2001) pokládá nerovnoměrný vývoj společnosti v území jako hlavní důvod vzniku periferních oblastí. Tento vývoj je ovlivňován odlišnými historickými, přírodními či ekonomickými, a mnoha dalšími podmínkami. Polarizace prostoru není podmíněna pouze jedním aspektem, ale jedná se o podmíněnost komplexního charakteru. V rámci Česka bude tento koncept využit pro definování vývojových tendencí periferních oblastí, především pak na mikroregionální úrovni.

2. 3. Základní pojmy: jádro, periferie, marginalita

Pojmy jádro a periferie ve smyslu polarity prostoru (tak jak je chápe geografie) zavedl do literatury již dříve zmiňovaný Friedman (1966). Za nejdůležitější znaky jádra považoval

velkou míru autonomie a rovněž schopnost inovací. Periferie je podle něj naopak oblast závislá na jádru a jeho rozhodnutích, která nezachytila hlavní změny rozvoje.

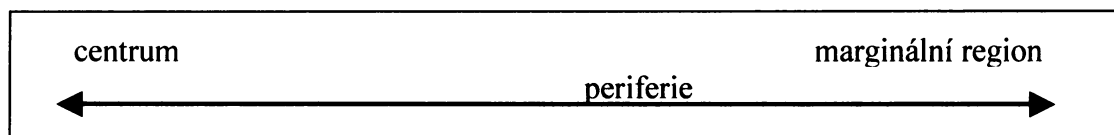
Na tom, které oblasti lze označit jako jádrové nebo centrální panuje u většiny autorů převážně shoda. Tyto oblasti se dají označit jako území s nejvyšší intenzitou výskytu zkoumaného jevu. I proto vzniklo již mnoho vědeckých prací, které se zaměřují na vymezení centrálních, exponovaných oblastí (např. Hampl, Gardavský, Kühnl 1987).

Naopak na otázku, co přesně rozumíme pod pojmem periferie, neexistuje jednoznačná odpověď, neboť v literatuře se objevuje velké množství definic a přístupů v nahlížení na danou problematiku. Někteří autoři vidí jako periferní ta území, která jsou vzdálená od center, špatně dostupná, zaostalá, hospodářsky slabá, málo rozvinutá... jiní k nim řadí i strukturálně postižené oblasti. Definice se mění také podle měřítkové úrovně regionů, v rámci níž je periferní území vymezováno. Pro účely této práce je důležité zmínit Musila (1988, s. 348), který zmiňuje definici vnitřní periferie: „Pojmem vnitřní periferie se v odborné literatuře označují větší či menší oblasti jednotlivých zemí, které zůstaly stranou území, která procházejí úspěšným hospodářským a sociálním rozvojem.“ Taková území však můžeme, i když v jiném kontextu, sledovat také na globální úrovni, proto je zbytečné omezovat se úrovní státu. Jednu z nejvýstižnějších (komplexní) definici uvádí Schmidt (1998, cit. v Havlíček, Chromý 2001, s. 2): „Periferie je územím nedostatečné integrace do, v daném místě a čase dominujících struktur, procesů a systémů.“

V zásadě lze konstatovat, že termín „periferie“ je „více ‚cítěn‘, než přesně definován. V pokusech o definice se proto často objevují formulace typu ‚obvykle se vyznačuje..., zpravidla je charakteristické...‘ apod.“ (Marada 2001, s. 13; viz též Leimgruber 1994).

Pro pochopení všech důležitých souvislostí je třeba zmínit některé autory, kteří rozlišují mezi pojmy perifernost a marginalita. Již zmiňovaný Andreoli (1994) tento rozpor chápe v tom smyslu, že periferní oblasti jsou sice na okraji mnoha zájmů (ekonomických, sociálních), ale přesto jsou do těchto zájmů v určité míře integrovány. Naopak marginální oblasti jsou území ve skrze izolovaná. Jsou to oblasti nejvíce znevýhodněné. Na globální úrovni můžeme mezi marginální oblasti zařadit např. nejslabší oblasti Afriky. Na mikroregionální úrovni (ani v podmínkách Česka) však takto izolovaná území lokalizovat nemůžeme. Vztah a rozdíl mezi periferním a marginálním regionem lze vyjádřit následujícím schématem:

Obr. 1: Centrum–periferie–marginální region: nová interpretace starého modelu

Zdroj: Leimgruber (1994, s. 13)

V souladu s většinou prací lze však pojmy periferie a marginalita chápat v zásadě shodně.

Na závěr této podkapitoly je třeba zmínit jeden důležitý fakt, dalo by se říct paradox, který není na první pohled tolik zřejmý. Je nezbytné mít na paměti, že označení území za jádro či periferii je relativní. Oblast podkrušnohorské pánve, kterou z pohledu teorie jádra–periferie chápeme jako centrální, exponované území, je z pohledu ekologického územím zaostalým, periferním. Naopak CHKO Křivoklátsko je sice poměrně rozsáhlou částí velké vnitřní periferie, ale z ekologického hlediska je to jedno z nejsilnějších a nejstabilnějších území v Česku.

2. 4. Metodologické otázky výzkumu periferií

Tato kapitola se pokouší nastínit problematiku vlastního hodnocení perifernosti území. Při výzkumech týkajících se periferních území lze narazit na mnoho metodologických problémů, které jsou v mnoha případech propojené. Vzhledem k tomu, že tato práce nemůže vysvětlit všechny, pokusím se alespoň některé ve stručnosti přiblížit.

Možná nejvýznamnější otázkou je výběr relevantních ukazatelů a posléze jejich vypovídací schopnosti. Vzhledem k tomu, že každý region či oblast je specifická a svým způsobem jedinečná, je obtížné stanovit základní, vždy platné ukazatele. Typickým příkladem je ukazatel migračního salda.

Dalším obecně známým problémem je otázka hodnocení vývoje polarizace prostoru. S tím souvisejí faktory podmiňující perifernost území, které se v čase mění a vyvíjí se rovněž intenzita jejich působení. V souvislosti s touto problematikou je třeba také zmínit

nesrovnalosti, které vznikají při zpracování retrospektivních dat, především za časově vzdálenější období. Například administrativní reforma v Česku, zavádějící nově obvody obcí s rozšířenou působností způsobí, že data za bývalé okresy časem nebudou konstruována a bude třeba je sestavit z dat za území obcí s rozšířenou působností.

S diskuzí o pojetí výzkumu přímo souvisí také aplikace „objektivních“ a „subjektivních“ metod výzkumu. V principu se dá říci, že „objektivní“ metody jsou založeny na sledování geografických objektů. Typickým příkladem použití „objektivních“ ukazatelů pro vymezení periferních oblastí je práce již dříve zmiňovaného Musila (1988). Z novějších prací lze uvést Maradu (2001) a jeho použití shlukové a faktorové analýzy, tj. příklad tzv. vícerozměrných statistických metod, které logicky úzce navazují na použití „objektivních“ dat.

„Subjektivní“ metody výzkumu vycházejí z „vnímání“ reality „subjekty“, tedy např. člověkem nebo institucemi v širším slova smyslu. Měly by být důležitým vodítkem při regionálním plánování, protože mohou být důležitým ukazatelem úsilí a ochoty obyvatelstva (uvnitř problémového území) k rozvoji či naopak k ještě většímu úpadku prostoru, který samy obývají a mohou ho také svojí vůlí nejvíce ovlivnit. Hodnotový systém každého člověka je samozřejmě ovlivněn mnoha faktory (zkušenostmi, vzděláním) a záleží především na tom, zda hodnotící (nějakým způsobem dotazovaný) je člověk, který na periferní území nahlíží pouze z vnějšku nebo je to osoba, která je pevně spjata se zkoumaným územím (místní obyvatelstvo). Tak jako objektivní metody ve výzkumu problematiky periferních oblastí jsou pevně spjaty s kvantitativními formami hodnocení (jejich těžiště spočívá především ve využití matematického a statistického aparátu), tak subjektivní metody jsou propojeny s tzv. kvalitativními formami hodnocení (dotazníky, řízené rozhovory). Dochází přitom k již zmiňovanému propojení geografických a sociologických disciplín (Chromý 2003; Jančák 2001; Jeřábek 2005).

V této práci se budu snažit o využití jak subjektivních tak i objektivních metod výzkumu. Výsledky obou těchto přístupů budou samozřejmě nabádat k vzájemnému porovnání, tj. zda oba stejným způsobem reflektují problematiku vnitřní polarizace rakovnického okresu.

3. Metodika

Narozdíl od předchozí teoretické části práce se následující kapitoly zabývají již výhradně problematikou vnitřní diferenciací (polarizace) okresu Rakovník. Na základě analýzy vybraných hospodářských, sociokulturních a demografických ukazatelů v čase jsou zjišťovány hlavní příčiny vzniku perifernosti v zájmovém území. Pokud nebyly údaje převzaty z jiných prací uvedených v seznamu literatury, vycházejí, především v případě charakteristik obyvatelstva, z vlastních výpočtů autora. K jejich analýze byly použity počítačové programy ArcView GIS 9.1 a softwarové programy typu Excel.

Vývoj zmíněných ukazatelů v modelovém území byl sledován v různých časových úsecích (nejstarší použitelná data pocházejí již z roku 1869, kdy došlo k prvnímu novodobému sčítání lidu v českých zemích) až do současnosti.

Aby byly charakteristiky v čase srovnatelné, musely se v příslušných obdobích vztahovat vždy ke stejné vymezenému území, nikoli k velikostně proměnlivým územním jednotkám. Také rozlohy jednotlivých katastrů byly uvažovány podle jejich vymezení k censu 2001, ačkoli u nich docházelo během sledovaného období k určitým změnám. Tyto změny lze ovšem ve výsledku zanedbat. Nejvíce platným zdrojem dat v této části práce byly internetové stránky Českého statistického úřadu, kde byly např. zpracovány údaje o počtech obyvatel ve všech obcích rakovnického okresu od roku 1869 až do současnosti, přičemž všechny údaje byly přepočítány na rozlohy jednotlivých katastrů obcí platných k 1. 1. 2001.

Další data, potřebná k výše zmíněné analýze, byla zjišťována převážně z publikací sčítání lidu, domů a bytů (1980, 1991 a nejnověji i 2001). Starší údaje byly převzaty z Retrospektivního lexikonu obcí ČSSR 1850–1970 (pozn. nejstarší použitou publikaci představoval Seznam míst v království Českém 1886), s výjimkou některých údajů z censu z roku 1930. Ty byly vyhledány přímo v dobových publikacích ze sčítání. Dalším zdrojem informací byl Statistický lexikon obcí v zemi České (1934), který umožnil vymezení česko-německou jazykovou hranici k roku 1930, která dokládá nevýhodnou polohu Rakovníka na pomezí dvou jazykově i kulturně rozdílných oblastí. Za jednotlivé obce byly zjišťovány počty obyvatel hlásících se k německé a české národnosti. V případě padesáti a více

procentní převahy německého obyvatelstva byla obec považována za německou, v případě opačném za českou (blíže viz např. Kuldová 2005, 2006).

Za další zdroj dat posloužily internetové stránky o Rakovnicku a mikroregionálních sdruženích nacházejících se na území okresu Rakovník. Stránky sloužily především jako odrazový můstek pro zkontaktování starostů jednotlivých vybraných obcí, kterým tímto patří poděkování za ochotu při získávání potřebných informací. Zvláštní poděkování patří také skupině MAS (Místní akční skupina - Rakovnicko) a jejímu předsedovi Ing. Radomíru Dvořákovi. MAS je relativně novou organizací, která si dala za cíl analyzovat prostor rakovnického okresu. Analýza území MAS Rakovnicko má za cíl zmapovat potenciál a definovat cílové skupiny pro vytvoření prostředí partnerství a spolupráce na území okresu Rakovník, které bylo v projektu „RAKOVNICKO. SPOLEČNĚ“ (2.1.4. c/ podopatření LEADER+ v rámci Operačního programu Ministerstva zemědělství ČR Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství) vymezeno jako „území uchazečské“. Při výzkumu mikroregionálních sdružení na Rakovnicku bylo rovněž využito služeb kanceláře Svazku obcí a měst Rakovnicka (založena v roce 2004), tedy organizace, která je v současné době zástupci cílových skupin v regionu i orgány kraje považován za nositele rozvoje svého regionu.

Konečně důležité je také vysvětlení některých použitých demografických ukazatelů a ukazatelů prostorového rozmístění obyvatelstva v textu blíže nedefinovaných.

Hustota zalidnění (obyv./km²) představuje poměrně komplexní ukazatel, který umožňuje nejlépe rozpoznat rozdíl mezi jádrovými – tedy hustě zalidněnými, urbanizovanými územími – a územími na opačném konci dichotomie jádro–periferie – tedy řídké zalidněnými periferiemi. Nižší hustota zalidnění bude tedy znamenat větší perifernost obce.

Index změny počtu obyvatel. Jsou sledována především období, během kterých došlo k závažným historickým událostem (např. 2. světová válka, transformační procesy po roce 1989). Na vyšší míře úbytků počtu obyvatel, která je zde pokládána za atribut perifernosti, se kromě přirozených úbytků podílí i nižší atraktivita obce z hlediska trvalého bydlení – tedy míra migrace z obce (neplatí to ovšem obecně – opačným příkladem mohou být vyhledávané centra metropolí typu Prahy, kde o perifernosti rozhodně mluvit nelze). Index

změny byl počítán jako (počet obyvatel na konci období/počet obyvatel na počátku období)x100

Podíl zaměstnaných v primárním sektoru hospodářství (zemědělství, lesnictví a vodním hospodářství) na celkovém počtu ekonomicky aktivních obyvatel (%) je indikátorem závislosti na primárních zdrojích, která je často zmiňována jako jedna z charakteristik periferních oblastí (např. Cullen, Pretes 1998). Vyšší míra zaměstnanosti v priméru je typická pro venkovské oblasti a z regionálního (popř. makroregionálního) hlediska i pro méně vyspělé regiony (státy). V měřítku obcí pochopitelně nemusí vždy znamenat něco „negativního“, v obci může fungovat prosperující zemědělský podnik, zaměstnávající velkou část obyvatel. Na druhou stranu však vysoká zaměstnanost v zemědělství poukazuje na nedostatek jiných pracovních příležitostí v obci i jejím okolí. V případě transformace či uzavření neprosperujícího zemědělského podniku tak hrozí, že značná část obyvatel obce přijde o zaměstnání. Pokud je navíc obtížné sehnat místo i v okolí, může v obci dojít k dramatickému nárůstu nezaměstnanosti. Z těchto důvodů je vysoká zaměstnanost v priméru považována za znak umocňující perifernost obce.

4. Vymezení sledovaného území

4. 1. Obecná charakteristika okresu Rakovník

V roce 2003 zavedená **ORP (obvod obce s rozšířenou působností veřejné správy) Rakovník**, je územně takřka totožná s „bývalým“ okresem Rakovník. Jediným rozdílem je přiřazení obce Lány k obvodu ORP Kladno.

Správní obvod Rakovník se rozkládá v západním cípu Středočeského kraje, kde sousedí s kraji Plzeňským a Ústeckým. Hraničí s obvody Slaný, Kladno a Beroun. Území obvodu leží na rozhraní Plzeňské pahorkatiny a Brdské oblasti. Součástí Brdské oblasti je mimo jiných celků také Křivoklátská vrchovina, kde se nacházejí nejvyšší (Vlastec - 612 m n.m.) a zároveň nejnižší (údolí řeky Berounky) místa obvodu. Údolí Berounky je jednou z nejdéle osídlených oblastí Česka a vůbec i střední Evropy. První osídlování v této oblasti archeologové zaznamenávají již od dob neolitu.

Rakovnicko se vyznačuje jedním z nejvyšších podílů lesů v kraji, podíl lesů je zde o 35 % vyšší proti průměru Středočeského kraje.

Okres Rakovník je druhý největší obvod podle rozlohy (89 628 ha), ale až osmý největší podle počtu obyvatel (52 612). Tvoří jej 84 obcí, což je druhý nejvyšší počet v kraji. Pouze dvě obce mají statut města – Rakovník a Nové Strašecí, takže podíl městského obyvatelstva je podprůměrný. Pověřené obecní úřady sídlí kromě těchto dvou měst ještě v Jesenici a Křivoklátě.

Počet obyvatel v rakovnickém obvodu klesá téměř po celé sledované období (od roku 1961). K pozvolnému nárůstu dochází až v posledních letech, díky kladnému migračnímu saldu. Problémem je třetí největší míra úmrtnosti (standardizovaná) v kraji v období 1999–2003, přičemž v předchozím období 1994–1998 se pohybovala pod průměrem kraje. Věková struktura obyvatelstva je podobná struktuře, kterou vykazuje kraj jako celek.

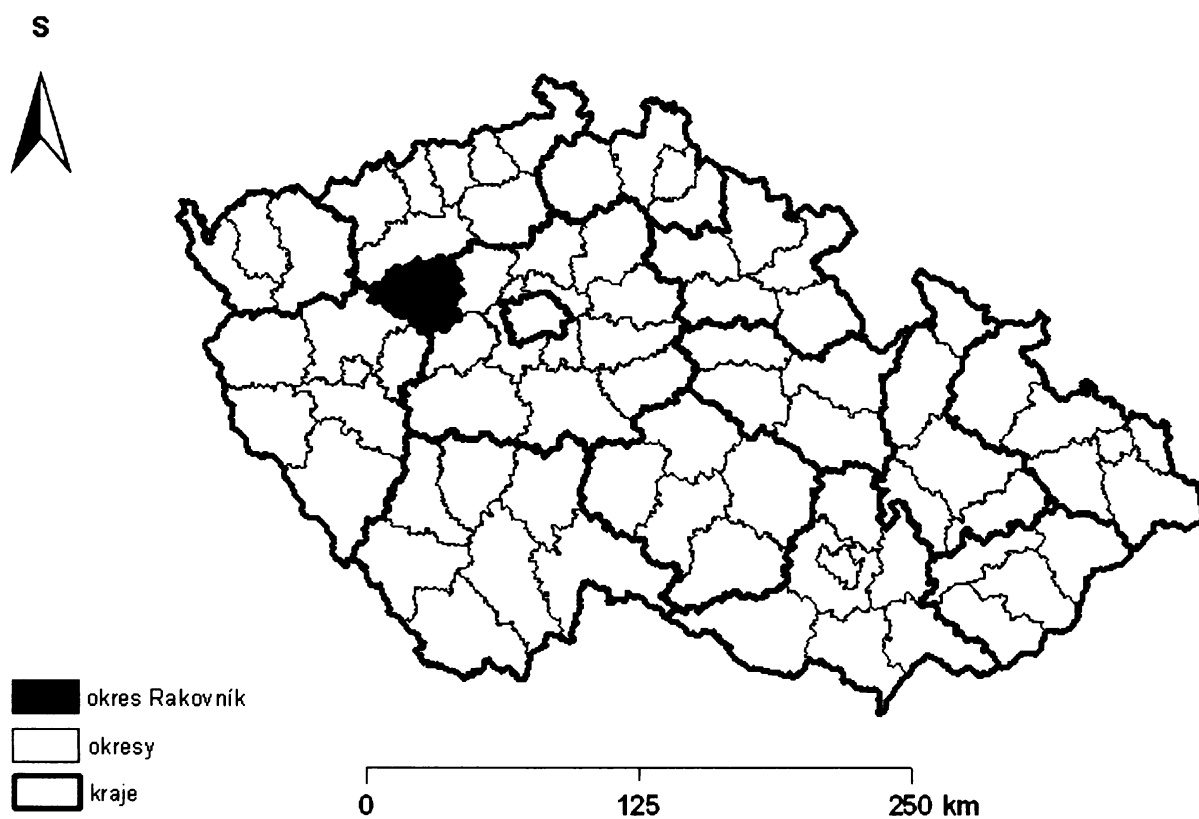
Rakovnický obvod patří mezi obvody s vysokou zaměstnaností v zemědělství, ke kterému má příhodné podmínky v podobě kvalitních půd ve střední a severní části obvodu. Obvod vyniká také v podílu ekonomických subjektů podnikajících v odvětví ubytování a stravování, což je důsledkem atraktivnosti Rakovnicka z hlediska cestovního ruchu. Rakovnicko je známé keramickým průmyslem (RAKO a.s.), zastoupení má také chemický průmysl v podobě jednoho z největších zaměstnavatelů Procter & Gambel – Rakona a.s. Největším zaměstnavatelem je VALEO AUTOKLIMATIZACE s.r.o., známý je také Královský pivovar Krušovice a.s. Míra nezaměstnanosti obvodu se pohybuje nad průměrem krajské míry, obyvatelstvo se vyznačuje velice nízkou mírou ekonomické aktivity a nízkou úrovní vzdělanosti. Intenzita bytové výstavby je zde jedna z nejnižších v kraji.

Zemědělství v severní a střední části okresu má díky kvalitním půdám červenicím ideální podmínky pro pěstování chmele. Chmelařství má také v oblasti dlouholetou tradici.

Přírodní krásy a památky Rakovnicka poskytují velké možnosti pro aktivní turistický ruch. Téměř celé Rakovnicko je oblastí poměrně silné individuální rekreace (Fialová 2001). V jižní části zájmového území se rozkládá chráněná krajinná oblast **Křivoklátsko**, která byla vyhlášena za biosférickou rezervaci UNESCO. V rámci pahorkatin až nižších vrchovin střední Evropy jde o mimořádně zachovalé, převážně lesní území s bohatou květenou i zvířenou a řadou významných geologických a geomorfologických objektů. Zachovalost CHKO Křivoklátsko a vysoký podíl lesů je jistě pozitivním ekologickým prvkem, ale na

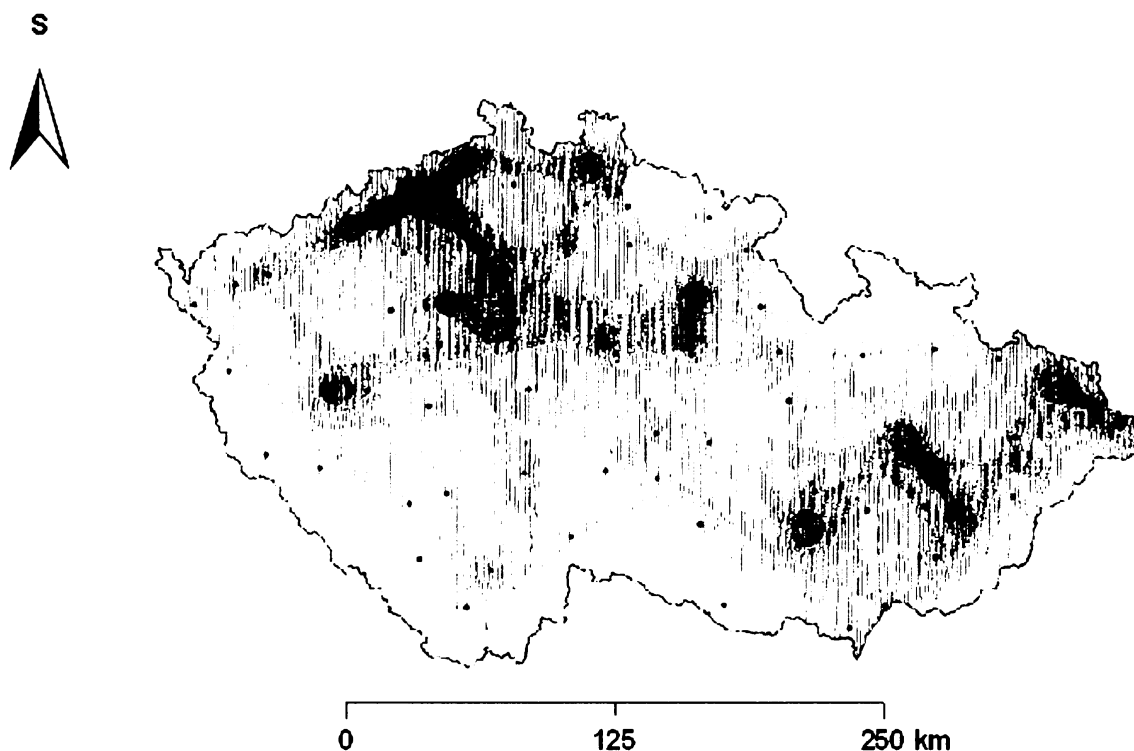
druhou stranu i dlouhodobě jednou z největších překážek při ekonomickém rozvoji jak Rakovnícka, tak i sousedících oblastí (např. Rokycansko, Berounsko).

Obr. 2: Lokalizace okresu Rakovník na mapě Česka

Zdroj: autor

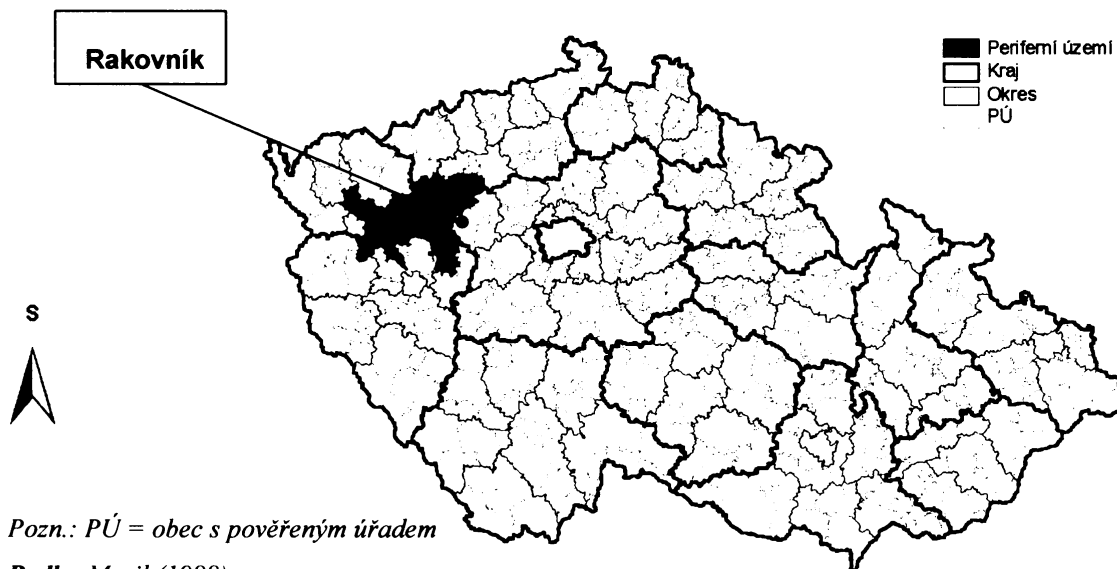
Obr. 3: Diferenciace území Česka podle exponovanosti (k roku 1980)

Zdroj: Hampl, Gardavský, Kühnl (1987, s. 71)

Poznámka: Území je z hlediska exponovanosti rozlišeno (od nejtmašvích barev k nejsvětlejším) na výrazně exponované, středně exponované, slabě exponované, neutrální, slabě periferní, středně periferní a výrazně periferní

Obr. 4: Přibližné vymezení vnitřní periferie č.13 a 14 podle Musila (1988)

Pozn.: PÚ = obec s pověřeným úřadem

Podle: Musil (1988)

4.2 Rakovnicko jako problémové území

Celá výše definovaná vnitřní periferie (viz obr. 4) přetrvává ve více méně nezměněné podobě od 80. let 20. stol. dodnes. Sousední kraje Ústecký a Plzeňský označují území hraničící s okresem Rakovník ve svých rozvojových programech kraje jako „zaostalá“, „problémová“ apod..

Program rozvoje **Plzeňského kraje** klasifikuje jako „problémová území“ značnou část svých příhraničních regionů (ať už na hranici státní či se sousedními kraji). V zájmovém území se jedná o území obcí II. stupně Kralovice, Manětín, Radnice a „slabě problémová území“ Zbiroh a Plasy (www.monitor.cz). Ukazateli, sloužícími k vymezení těchto problematických obvodů, byly socioekonomické ukazatele jako např. míra nezaměstnanosti, podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva na celkovém počtu obyvatel či demografické údaje jako je míra porodnosti.

Karlovarský kraj považuje za největší vnitrokrajskou disparitu zaostávání a vylidňování venkovského prostoru. Kromě oblastí pohraničních hor jsou zde zmiňovány především regiony v Doupovských horách a Slavkovském lese, jako zaostalé pak ze zájmového území konkrétně mikroregiony Bochovsko, Tepelsko, Žluticko a Toužimsko (www.kr-karlovarsky.cz). Shodný je výsledek hodnocení diferenciacie prostoru Karlovarska v článku M. Hampla, který vymezuje vývojový typ tzv. „klasické“ periferie (blíže viz kap. 1.), do níž řadí mikroregion Horní Slavkov, Toužim, Žlutice a vojenský újezd Hradiště (Hampl 2003).

V programu rozvoje **Ústeckého kraje** se pojednává o periferních oblastech v kapitole 4. Popis priorit a přehled opatření. Okres Louny, do jehož obvodu rovněž spadá rozsáhlá oblast vnitřní periferie, byl v Národním rozvojovém plánu ministerstva pro místní rozvoj na roky 2004 až 2006 zařazen mezi tzv. „strukturálně postižené regiony“. Zřejmě nejproblematictější částí Lounska je obvod obce s rozšířenou působností Podbořansko (viz Kuldová 2006), které splňuje takřka všechna kritéria pro přidělení názvu „klasická vnitřní periferní oblast“ a sousedí s rakovnickým okresem poměrně dlouhou hranicí.

Konečně „**Program rozvoje územního obvodu Středočeského kraje**“ (soustředěným na roky 2007 až 2013 a schválený dne 18. 9. 2006) se zmiňuje o zájmovém území takto: „Nejhorší situace je v okresech Kutná Hora a Rakovník, které se vyznačují největším výskytem sociálně-ekonomických problémů – perifernost v rámci kraje a nízká dopravní

dostupnost přispívají k relativní izolovanosti obou okresů, menší ekonomická síla okresů je spojena s vyššími ukazateli nezaměstnanosti, malou podnikatelskou aktivitou, nízkou zaměstnaností v terciéru a zároveň s vyšším podílem zaměstnanců v primární sféře. Zejména se to týká mikroregionů Uhlířské Janovice a Křivoklát – oba mikroregiony rovněž patří k územím s nejnižší hustotou obyvatel na km². Mikroregion **Křivoklát** na Rakovnicku má zároveň nejvyšší index stáří v kraji. Dalším mikroregionem v okrese Rakovník s nepříznivými ukazateli je řídce osídlené **Jesenicko**, s nejnižším podílem ekonomicky aktivního obyvatelstva v kraji, s nízkým podílem obcí vybavených technickou infrastrukturou a nejnižším podílem obcí se školami v kraji“.

Ve srovnání se zmiňovanou prací Kuldové (2006) se ukazuje výhodnější postavení Rakovnicka proti Podbořansku. Nejproblematičtější obvody obcí rakovnického okresu (Jesenicko), které vykazují podobné hodnoty ukazatelů perifernosti jako celé Podbořansko (a vytváří s ním rozlehlou oblast vnitřní periferie na styku více krajských hranic), potvrzují, že i perifernost lze hierarchizovat. Záleží na stupni rozvoje řádovostně vyšší jednotky, v rámci níž je problémové území hodnoceno. V „prosperujících“ krajích (zde např. Středočeský) představují území podobná Podbořansku problémový region, zatímco v krajích, které lze samotné označit za problémové (např. Ústecký kraj), považují za více periferní území jiného typu než Podbořansko (např. strukturálně postižené oblasti Severočeské hnědouhelné pánve – Mostecko, Teplicko).

5. Polarizace prostoru zájmového území

Cílem této kapitoly je analyzovat, především na základě charakteristik prostorového rozmístění obyvatelstva, polarizaci prostor rakovnického okresu. Ukazatele polarizace prostoru jsou pro určení perifernosti území velmi důležité.

Následující kapitola je rozdělena do několika tematických částí, které vždy představují Rakovnicko jako vnitřně heterogenní území, jehož osídlení bylo již od pravěku ovlivněno fyzickogeografickými podmínkami, neblahými historickými zkušenostmi (odsun německy mluvícího obyvatelstva, kdy česko–německá jazyková hranice protínala současné území okresu takřka na 2 poloviny) či dlouhodobou, nevýhodnou polohou okresu při styku několika hranic vyšších územně–správních celků.

Jedním z úkolů této části bakalářské práce bude tedy také určit, do jaké míry můžeme mikroregiony uvnitř okresu Rakovník nazývat „klasickými“ či naopak „novými“ periferiemi. Tyto pojmy budou chápány ve smyslu, v jakém jsou použity v článku Hampla (2003). „Klasickými“ periferiemi míníme převážně venkovské, ekonomicky slabé a trvale depopulační jednotky, ležící vždy mimo hlavní jádrové oblasti a rozvojové osy. Proti tomu „nové“ periferie se formovaly z větší části až v období 20. století. Na vývoj těchto území měl veliký dopad odsun německy mluvícího obyvatelstva po 2. světové válce, kdy se již přes všechny snahy o dosídlení novými přistěhovalci nikdy nepodařilo dosáhnout počtu obyvatel před válkou. Dalším determinantem, který v dlouhodobém horizontu ovlivnil vznik „nových“ periferií a prohlubuje i nadále úpadek „starých“ či „klasických“ periferií je poloha při administrativních hranicích. Na negativní význam administrativní hranice vyšších územních celků poukázali vedle již zmiňovaného Musila (1988) také Chromý (1999), Kostić (2004), Nováček (2004) ad.

5. 1. Analýza vývoje zájmového území

Abychom mohli posoudit, kdy začalo zájmové území vykazovat známky perifernosti, bylo vhodné rozdělit sledované období do několika etap.

5. 1. 1. Rakovnicko až do roku 1918

Jednou z prvních, a na dlouhou dobu také jedinou osidlovanou oblastí dnešního rakovnického okresu bylo území, které nazýváme rakovnickou kotlinou. Prostor kolem

dnešního města Rakovníka o rozloze kolem cca 100 km² byl v pravěku jednou z mála oblastí v zájmovém prostoru, který byl vhodný k osidlování. Vyznačoval se příznivějšími klimatickými i půdními poměry, než okolní silně zalesněné oblasti (Džbánsko, Křivoklátsko) Později došlo k ostrůvkovitému osidlování Rakovnicka směrem od Poohří (dnes prostor okolo obce Mutějovice) a směrem od Berounky podél břehů Rakovnického potoka. Tento přirozený koridor, spojující Rakovnicko s jednou nejdéle osidlovaných oblastí Česka (např. keltské sídliště Stradonice), byl odedávna velice důležitou spojnici a později přispěl i k tomu, že zde Přemyslovci nechali postavit hrad Křivoklát. Jedním z nejcennějších důkazů o přítomnosti keltské kultury, která pronikala již zmiňovaným koridorem Rakovnického potoka, je nález plastiky hlavy keltského hérao u Mšeckých Žehrovic. Na konci období stěhování národů (7. století) usazování Slovanů, především v severozápadní části Rakovnické kotliny. Rovněž první známky obsazování germánskými kmeny. Rakovnická kotlina byla během pravěku a raného středověku víceméně kontinuálně osidlovaná, i když s nestejnou intenzitou po celé ploše. V některých obdobích lze předpokládat i přechodné přirozené zalesňování některých částí. Většinou lze uvažovat v nejúrodnějších oblastech ve středu a na severozápadě o tzv. kulturní stepi – obývané území. Vývoj směřoval k osídlení středověkému i s postupným vytvářením centra zřejmě na místě dnešního Rakovníka.

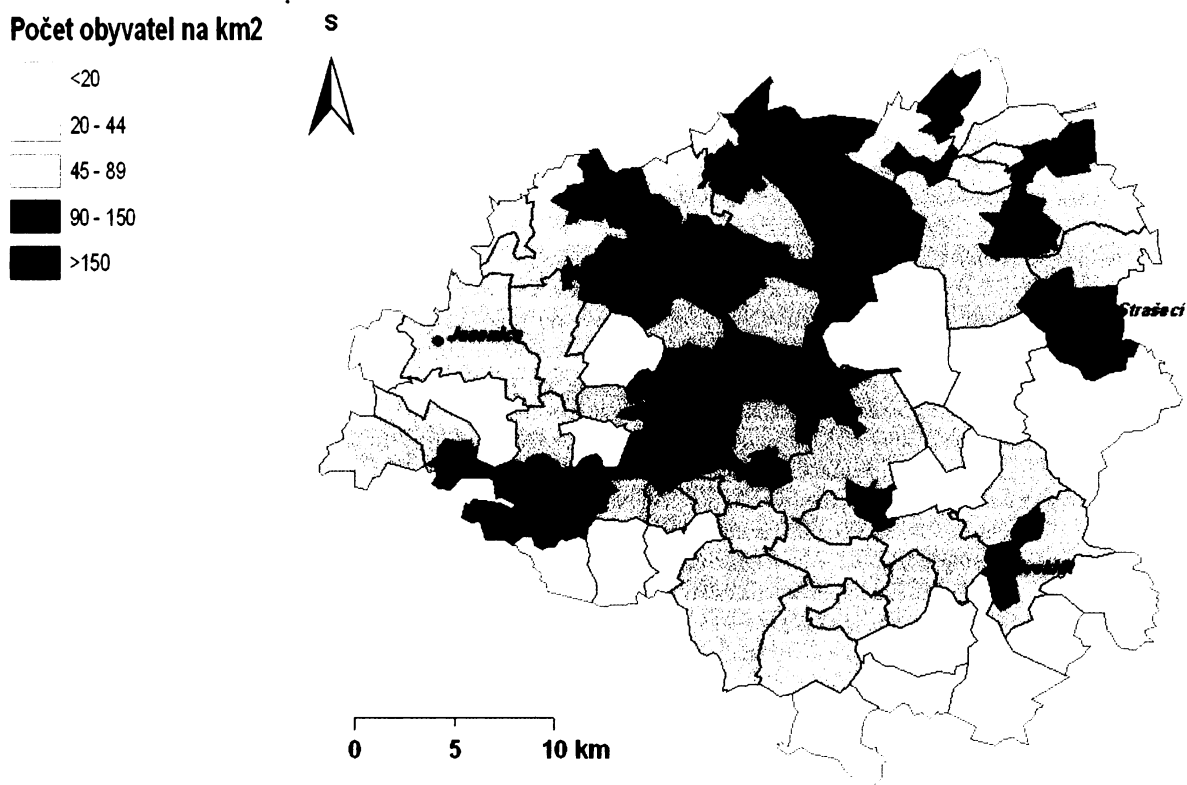
V období středověku byla sice založena většina obcí v zájmovém prostoru (včetně největších měst Rakovníka a Nového Strašecí), ale v kontextu osidlování okolních oblastí leželo Rakovnicko stranou zájmů. Z rozhovoru s archeologem Neustupným, který se ve svém dlouhodobém výzkumu zaměřil na oblast Rakovnické kotliny, vyplývá, že pro raně středověké osidlovatele bylo hustě zalesněné území neatraktivní a jak sám popisuje: „I když zalesnění v průběhu dějin silně fluktuovalo, přesto bylo vždy nadprůměrně lesnatou oblastí. Z výše popsaných důvodů bylo středověké osídlení na Rakovnicku znatelně méně husté než v okolních regionech. A to jak v časech raného slovanské osidlování, tak v pozdějším středověku“.

Dalším důležitým úsekem historie je období třicetiletých válek v 17. století. Po jejich skončení dochází ke stagnaci rozvoje sídel včetně Rakovníka. Roku 1788 bylo sídlo Rakovnického kraje přeloženo do Slaného a toto nové krajské město „odlákalo“ Rakovníku i nově vybudovanou císařskou silnici z Prahy do Chebu, jež ode dávna procházela

Rakovníkem. „Oslabené“ území začíná být ve velké míře osidlováno německým obyvatelstvem. Rovněž německé rody Valdštejnů, Schwarzenbergů a především pak Fürstenbergů zde začínají budovat svoje rozsáhlé majetky a získávat takřka rozhodující vliv na budoucí dění v kraji. Pozvolna se začíná formovat zatím nepříliš patrná česko–německá jazyková hranice.

Počátek období **19. století** je (stejně jako na většině území tehdejšího Česka) ve znamení prudkého průmyslového i populačního rozvoje. V polovině 19. století již velikost většiny obcí v oblasti kulminuje. Především v obcích na severozápadě (dnes jedny z nejproblémovějších) jako Kolečovice, Mutějovice či Nesuchyně dochází ke zlatému období, kdy se neustále stavějí nové chmelařské statky, hospodářské a jiné významné budovy. Přesto již od poloviny 19. století můžeme poměrně přesně dokumentovat pomalejší rozvoj a větší úpadek oproti sousedícím oblastem, jako např. Kladensku, Lounsku či Berounsku (Kárníková 1965). Zatímco tyto oblasti stále populačně rostly a odliv obyvatelstva zde nastal až na počátku 20. století, tak růst obcí např. na Křivoklátsku již začal stagnovat. Rovněž obce v soudním okrese Jesenice, který tehdy tvořil spolu s Podbořanskem jeden politický okres vykazoval pomalejší rozvoj. Lidé odsud odcházeli za prací především do podkrušnohorského hnědouhelného revíru, do Karlovarska nebo na Kladensko. Přesto nebyl úbytek obyvatelstva tak znatelný. Především díky vysokému populačnímu přírůstku (Jelínková 1959) a také tomu, že např. do Jesenice byla roku 1897 zavedena nová železnice. (Mimochodem tehdy tvořili občané německé národnosti 97 % obyvatelstva Jesenice – pozn. autora). Pouze prosperující město Rakovník s menší uhelnou těžbou a Nové Strašecí tehdy tvořily menší prosperující enklávu (Kárníková 1965).

Obr. 5: Hustota zalidnění v katastrálních územích v okrese Rakovník v roce 1880

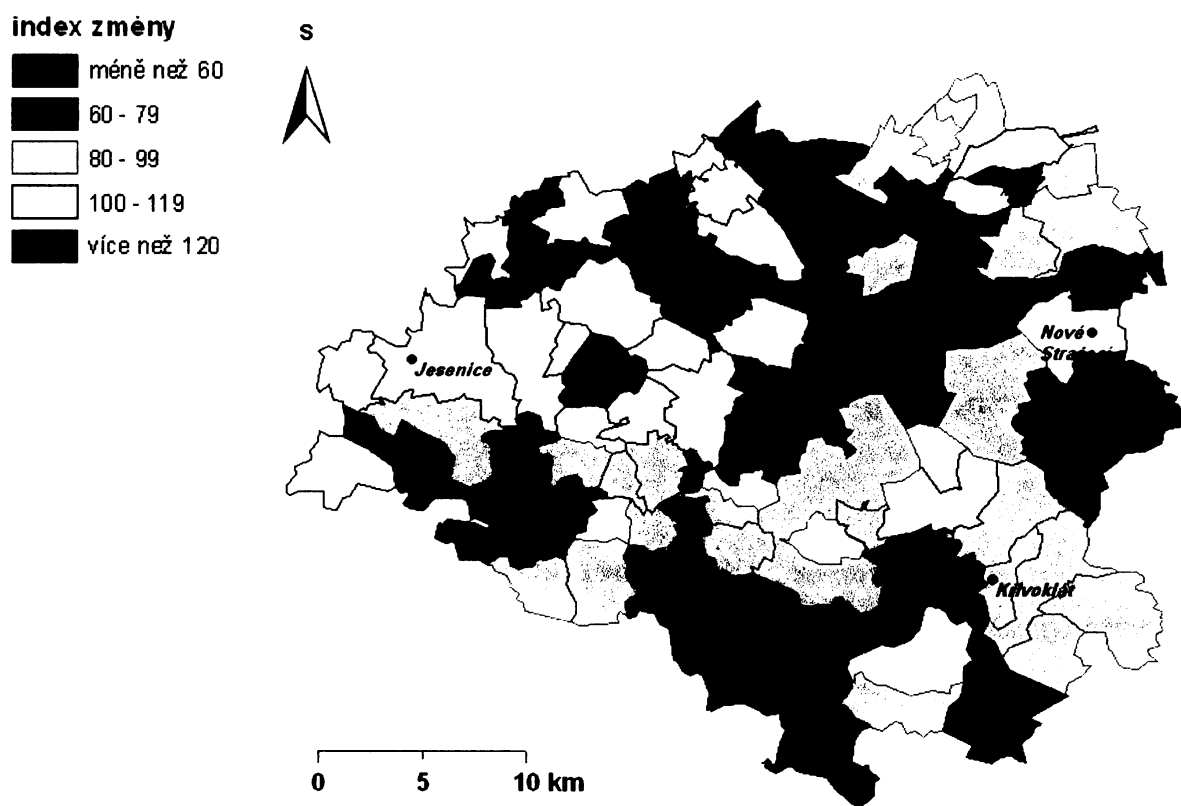
Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

5. 1. 2. Období první republiky a okupace pohraničí (1918–1945)

Do období první republiky vstupoval okres Rakovník jako spíše zemědělská oblast, i když s větším zastoupením průmyslu než tomu bylo v okolních územích Kralovicka, Žluticka či Hořovicka. Soudní okres Jesenice, který byl tehdy stále součástí politického okresu Podbořany, měl mezi 40–50 % obyvatelstva pracujícího v zemědělství (Atlas československých dějin 1965). Větší část dnešního území okresu, především obvody obcí ležících při hranicích s kraji Plzeňským a Ústeckým (dnes stále problematická a zaostalá území) spadaly do oblasti zemědělských, periferních regionů, se slabou mechanizací zemědělské výroby.

Na následujícím kartogramu, vyjadřujícím změnu počtu obyvatel, je dobře patrné, které oblasti byly nejvíce „zasazeny“ průmyslovou revolucí a které naopak již vykazovaly známky ekonomického i populačního útlumu.

Obr. 6: Index změny počtu obyvatel mezi roky 1930/1869 v katastrálních územích v okrese Rakovník

Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

Nejvyšší vzestup vykazovaly oblasti s lepší infrastrukturou, tj. napojením na železnice spojující Rakovnícko s okolními velkými městy jako Praha, Žatec či Beroun. Relativně prosperující byly i oblasti v severní části dnešního okresu. Především díky dařivému se chmelařskému průmyslu. Česko–německá jazyková hranice ještě nepředstavovala výraznější bariéru ekonomického i lidského rozvoje. Opačný pl tvořily obce při hranicích s Plzeňským krajem a západní část Křivoklátska. Důvodem většího úpadku byly horší zemědělské podmínky (větší lesnatost území, malá zemědělská mechanizace), nepřítomnost průmyslné výroby a také nevýhodná oblast mimo hlavní železniční tahy (Praha–Karlovy Vary, Beroun–Plzeň), (Kárníková 1965).

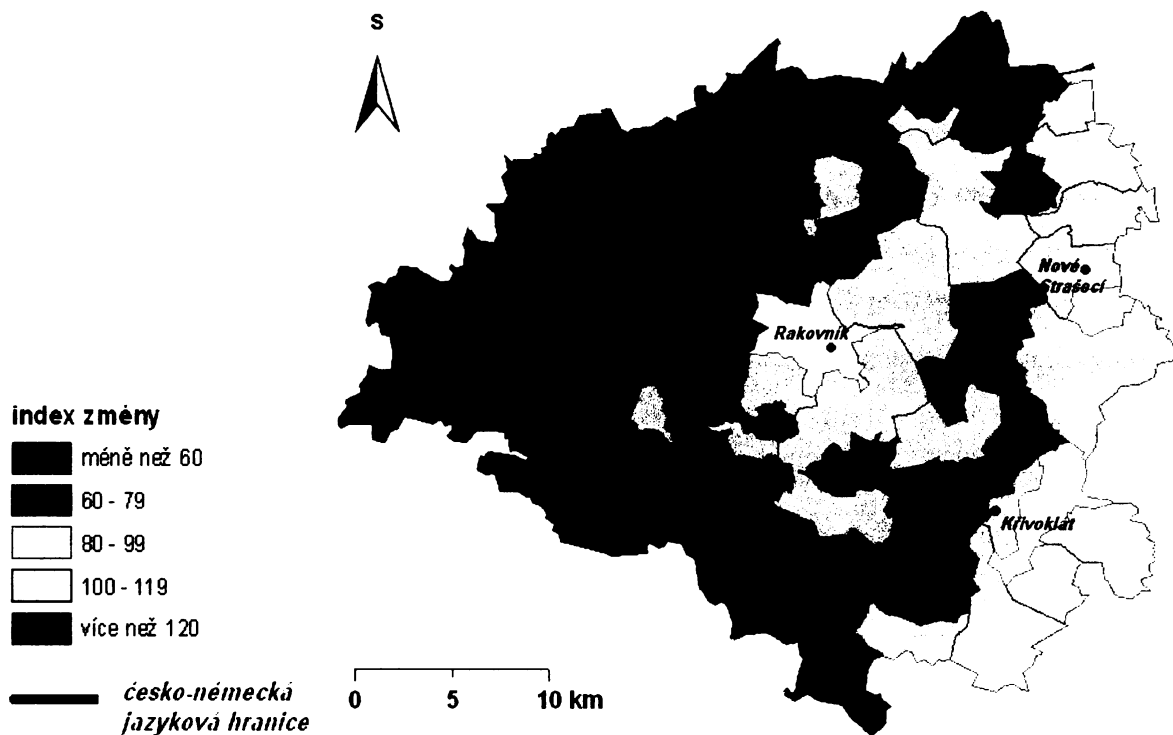
Po nástupu Hitlera k moci a postupné nacionalizaci německého národa, se Rakovnícko stávalo rovněž **kulturní periferií** (Schmidt 1998). Západní částí dnešního okresu Rakovník probíhala tehdy již česko–německá jazyková hranice, která oddělovala obce s více než

50 % podílem německého obyvatelstva od obcí českých. Všechny tyto obce tehdy spadaly do politického okresu Podbořany, ve kterém byla celková převaha Němců ve všech obcích (Hampl 2003). (Bohužel pro Rakovnicko, při nové územně-správní reformě po druhé světové válce, byly tyto obce (již poznamenané odsunem Němců) přiřazeny k tehdejšímu okresu Rakovník – pozn. autora). Po zabírání tzv. „pohraničí“ Česka německým Wehrmachtem 1. října roku 1938 a vytvoření Landkreis (okresu) Podbořany, který spadal pod správu vládního kraje Cheb Říšské župy Sudety, se okres Rakovník ocitl ze dne na den v novém státním útvaru v okrajové poloze při hranici mezi okupovaným pohraničím a Československem, posléze Protektorátem Čechy a Morava. Představoval tak klasickou geometrickou periferii při státní hranici chápané ve smyslu bariéry (Leimgruber 1994; Dokoupil 2000).

5. 1. 3. Poválečné a komunistické období (1945–1989)

Po skončení druhé světové války proběhl odsun, tj. vysídlení většiny německy mluvícího obyvatelstva. Ačkoliv mělo Rakovnicko ve třicátých letech 20. století převahu obyvatel českého původu, přesto se ho odsun Němců výrazně dotkl. Důvodů bylo mnoho. Prvním a možná nejpodstatnějším důvodem byl fakt, že z Rakovnicka odcházeli lidé na západ do blízkých (odsunem Němců více zasažených) území. Mezi ty patřilo především **Podbořansko**, kde bylo po druhé světové válce vysídleno přes 30 % osob. Některé části Podbořanska, např. soudní okres Jesenice, měl před válkou více než 90% podíl německého obyvatelstva (obec Jesenice–97 %, Krty–100 %). Noví osídlenci (jak z Rakovnicka tak i z jiných „vnitrozemských“ okresů) zde obsazovali především opuštěné domy a statky a leckdy si tak snadným způsobem pomohli k větším majetkům, ke kterým neměli prakticky žádný vztah. Rakovnicko, které se již před druhou světovou válkou vyznačovalo jako celek hustotou zalidnění o 30 % menší než jiné, sousední oblasti v Československu (Kladensko) (Atlas československých dějin 1965), bylo logicky postiženo dalším výrazným úbytkem obyvatelstva.

Obr. 7: Index změny počtu obyvatel mezi roky 1950/1930, katastrální území v okrese Rakovník

Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

Další, možná ještě výraznější předěl nastal v roce 1960. V rámci **územněsprávní reformy** byla sousednímu okresu Podbořansko odebrána velká část jeho jihovýchodního území (soudní okres Jesenice) a ta byla přidělena nově utvořenému okresu Rakovník, který tím získal svoji současnou podobu (Atlas československých dějin 1965). I když navenek tímto připojením zájmové území možná zvýšilo svoji důležitost, vnitřně došlo k jeho ještě většímu rozkladu. Nově připojené území, které bylo mezitím nedostatečně (viz obr. č. 6) dosídleno např. etnickou skupinou tzv. volyňských Čechů (obec Oráčov), či obyvatelstvem romského původu (první vlna již roku 1946), ještě více zkomplikovalo situaci v celém regionu. Jesenicko bylo historicky spjato vždy spíše s Podbořanskem a tak i zdejší „rodáci“ jistě nebyli nadšeni přesunem všech administrativních či zdravotnických funkcí bývalého hlavního města Podbořan do Rakovníka.

Prostor nově vzniklého okresu se vyznačoval zničenými sociálně–ekonomickými a socio–kulturními vztahy.

Přičemž řada problémů je patrná ještě dosud. Lidé, především v západních a severních částech dnešního okresu mají nepříliš pozitivní vztah nejen ke zdejšímu životnímu prostředí, ale i k veškerému kulturnímu i ekonomickému dění (Dvořák – ústní sdělení). Tyto problémy jsou jistě způsobeny i tím, že „noví“ přistěhovalci nejsou historicky spjati se zdejším územím. Ne náhodný je jistě i fakt, že celý okres Rakovník je podle všech dostupných statistik nejméně religiozním okresem v České republice (takřka 80 % obyvatelstva se nehlásí k žádné víře). Souvislostmi mezi reliktní česko–německou jazykovou hranicí a dnešní geografickou organizovaností Česka se zabývala např. Kuldová (2005, 2006).

V období **komunistického režimu** pokračovalo celkové umocnění perifernosti. Jak celého okresu, tak především zemědělských oblastí na západě a severu specializovaných zejména na pěstování chmele. Kolektivizace zemědělství, zestátnování podniků a všeobecná likvidace soukromého podnikání měly za následek „utužení“ laxního přístupu místního obyvatelstva ke zdejší krajině, životnímu prostředí i hospodářství. Mimo jiné došlo k obecné degradaci venkovského prostoru. Mnoho budov přestalo sloužit svému účelu a rychle chátralo. Začaly se stavět nové budovy, „socialistického“ typu, které evidentně nezapadají do zdejší krajiny ani historických souvislostí (mohutná zástavba je patrná v obci Jesenice).

Malým sídlům brzy scházela zařízení základních služeb, která se již plně neobnovila po vysídlení Němců. Navíc v důsledku **nedostatečného řešení veřejné dopravy** (viz obr. č. 13), kdy ještě dnes se většinou dá z okrajových částí okresu do okresního města Rakovníka dopravit pouze málo frekventovanými vlakovými a autobusovými spoji, došlo k tomu, že lidé si v malých obcích zvykli žít ve světě vzdáleném veškerému kulturnímu dění mimo „jejich“ obec. To logicky vedlo také k odlivu vzdělanějších a mladších lidí do větších středisek v rozsáhlém okolí. Ať už do Rakovníka, Nového Strašecí, Kladenska či Podkrušnohorské pánve. Koncentrace obyvatel do větších středisek pokračuje i v jiných venkovských oblastech v Česku s výjimkou zázemí velkých měst.

V důsledku rozdrobené sídelní struktury a zavedení socialistické střediskové soustavy se především obce geograficky vzdálenější od jádrových oblastí kolem města Rakovníka

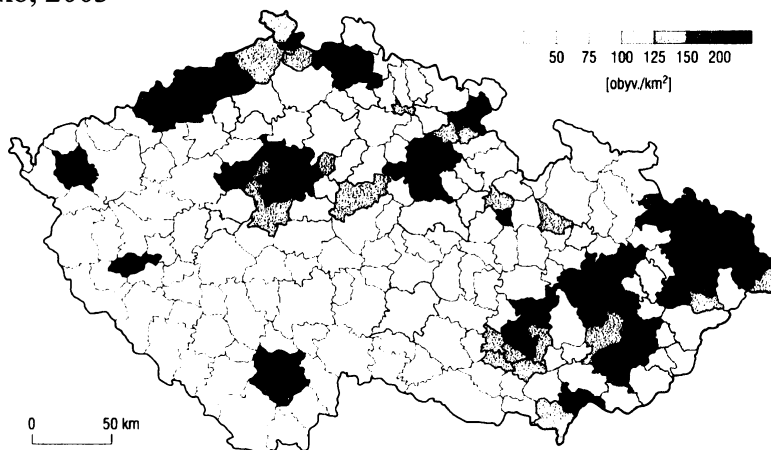
staly ekonomickými i kulturními periferiemi. Jsou stranou politického, hospodářského i společenského zájmu veškerých státních i soukromých institucí.

5. 1. 4. Období transformace – vymezení periferií (1990–2007)

Po pádu komunistického režimu končí doba státní nivelizační politiky, kdy byla patrná snaha státu o kulturní, ekonomické i populační sjednocování na jednotnou úroveň. V souvislosti s transformačními procesy v Česku po roce 1989 (na úrovni společenské i hospodářské) a se zvyšováním regionálních rozdílů a reorganizací zemědělské výroby (Jančák, Götz 1997) se umocňují rozdíly jak na okresní, tak i na mikroregionální úrovni.

To, že v období společenské transformace po roce 1989 se Rakovnicko definitivně zařazuje mezi celkové hospodářsky slabé periferie s nízkou konkurenceschopností, dokazuje i srovnání hustoty obyvatelstva s ostatními okresy v Česku. Svoji rozlohou 930 km² zaujímá okres Rakovník 4. místo ve Středočeském kraji a 8,4 % z jeho rozlohy, ale jeho hustota osídlení 58 obyvatel na km² jej charakterizuje jako okres nejméně osídlený nejen v rámci kraje, ale v rámci obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP) i jako jeden z nejméně osídlených v celé republice (viz obr. č.). Podle tohoto kartogramu jsou navíc patrné další 2 (ještě méně osídlené) obvody: Podbořany a Kralovice, které tvoří dlouhé hranice s Rakovnickem. Pohled na obr. č. 8 toto rozložení také reflektuje. Nejmenší hustoty zalidnění vykazují katastrální území v CHKO Křivoklátsko, podél hranic s Plzeňským krajem a poté také obce v západní části okresu kolem Jesenice. Tato rozsáhlá oblast více či méně kopíruje periferní oblast vymezenou již Musilem v roce 1988. Rovněž Program rozvoje Středočeského kraje (2006) vymezuje nejproblémovější periferie totožně (kap.4.2.).

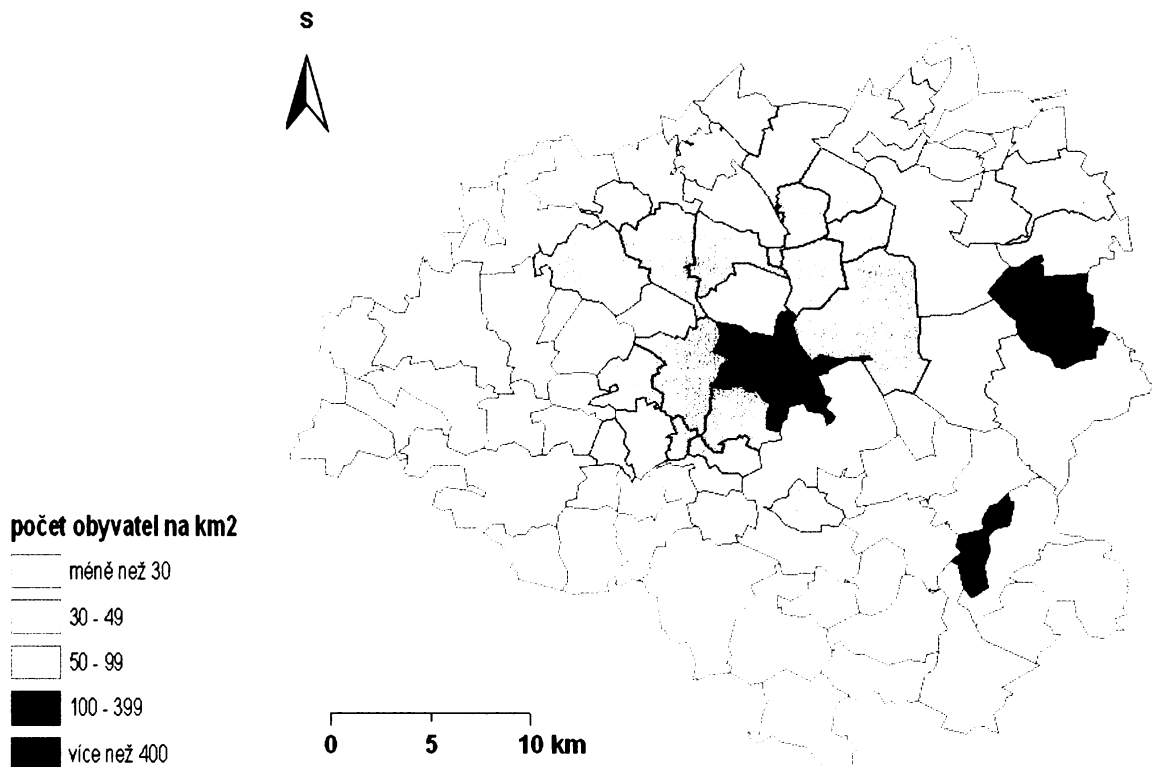
Obr. 8: Hustota zalidnění podle obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP), tzv. „malých okresů“, Česko, 2003

Zdroj: Burda (2003)

Obr. 9: Hustota zalidnění v katastrálních územích v okrese Rakovník (k 31. 12. 2004)

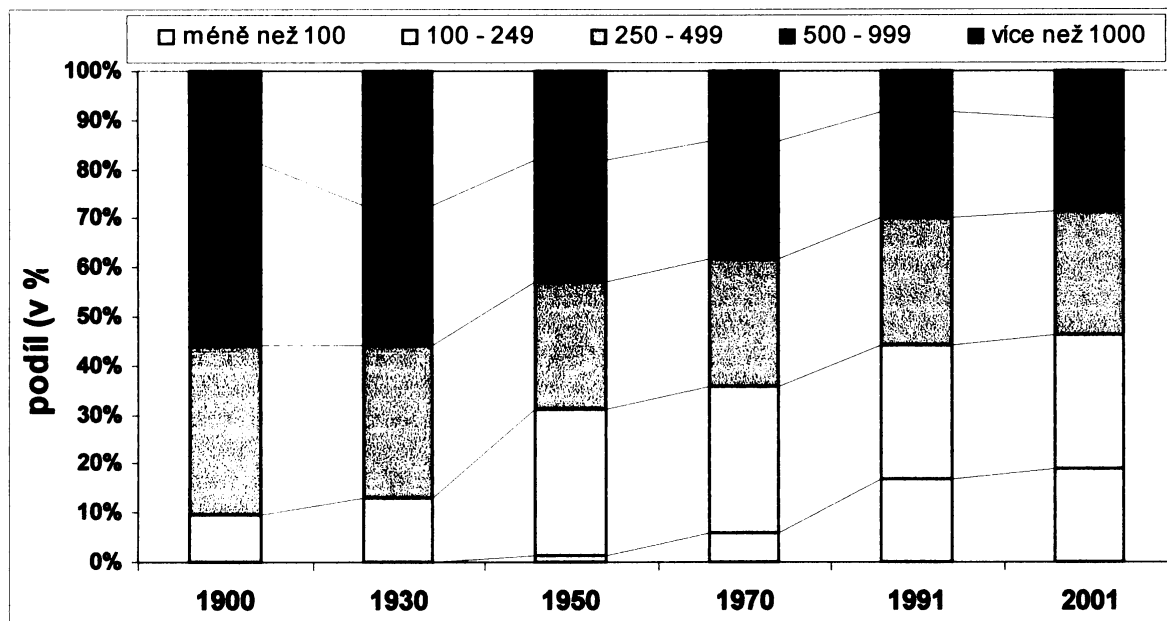

Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

Region Rakovnicko je (již dlouhou dobu) charakteristický vysokým podílem obcí velikostní kategorie do 2000 obyvatel – 97,6 % (Středočeský kraj – 93,2 %), ve kterých žije 40 % obyvatel regionu (Středočeský kraj – 35 %, Česko – 19 %, rok 2003). Z grafu (č.10) vyjadřujícím procentuální četnost obcí v jednotlivých velikostních kategoriích na Rakovnicku od roku 1900 do roku 2001 je dobře patrné, že sídelní struktura reflektovala historické události a výrazně se měnila s dobou. K největšímu zlomu došlo po 2. světové válce, kdy v režimu socialistického hospodaření docházelo ke zvýhodňování určitých velikostních kategorií sídel v rámci tzv. **střediskové soustavy**. Svůj vliv jistě sehrál i odsun Němců z vesnic v západních částech okresu. Zatímco v roce 1930 byla v kategorii do 250 obyvatel přibližně pouze desetina obcí, dnes je tento podíl více než poloviční. Takřka stejným způsobem, ale opačným směrem, se změnil počet obcí s více než 500 obyvateli.

Nedostatečné dosídlení, úbytky počtu obyvatel v obcích již od poloviny 20. století a roztržitost sídelní sítě i nadále komplikují rozvoj regionu a dlouhodobě potvrzují perifernost „venkovského“ prostoru na Rakovnicku.

Obr. 10: Velikostní kategorie obcí na Rakovnicku v průběhu 20. století (vybrané roky)

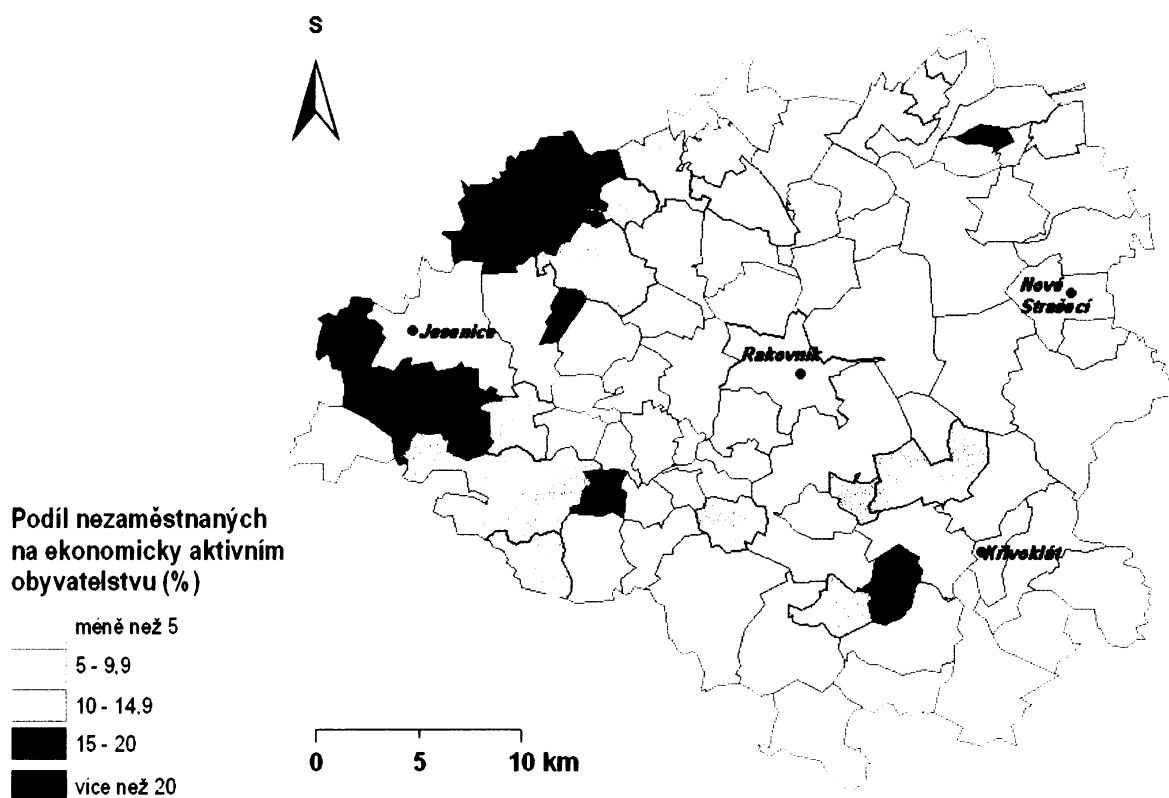

Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

Již zmiňované transformační po roce 1989 procesy se razantně projeví v růstu míry **nezaměstnanosti** a to především ve smyslu velkých rozdílů mezi jádrovými a periferními oblastmi. Tak se tomu děje i v okrese Rakovník. Stejně jako v jiných, spíše zemědělských regionech zde docházelo a stále dochází k reorganizaci zemědělské výroby, útlumu v produkci chmele, uzavírání socialistických zemědělských (především pak živočišných) velkovýrob, což se projevilo prudkým vzrůstem nezaměstnanosti ve „venkovských“ oblastech při severních a západních hranicích okresu (viz obr. 11), dlouhodobě závislých na výrobě a pěstování zemědělských produktů (tradiční pěstování chmele). Současně situaci v těchto obcích stěžuje fakt, že díky nedostatečné dopravní infrastruktuře je pro obyvatele nevýhodné dojíždět za prací do vzdálenějších středisek. Při srovnání údajů s okolními okresy dojdeme k závěru, že míra registrované nezaměstnanosti je v těchto zemědělských

oblastech stejná jako v sousedním ORP Podbořany nebo Kralovice. Ovšem při srovnání za celé ORP je patrné mnohem lepší postavení ORP Rakovník (7,9 % nezaměstnanost) proti ORP Podbořany (míra nezaměstnanosti se zde trvale pohybuje kolem 15 %) (www.czso.cz).

Obr. 11: Nezaměstnanost v katastrálních územích v okrese Rakovník (k 1. 1. 2003)

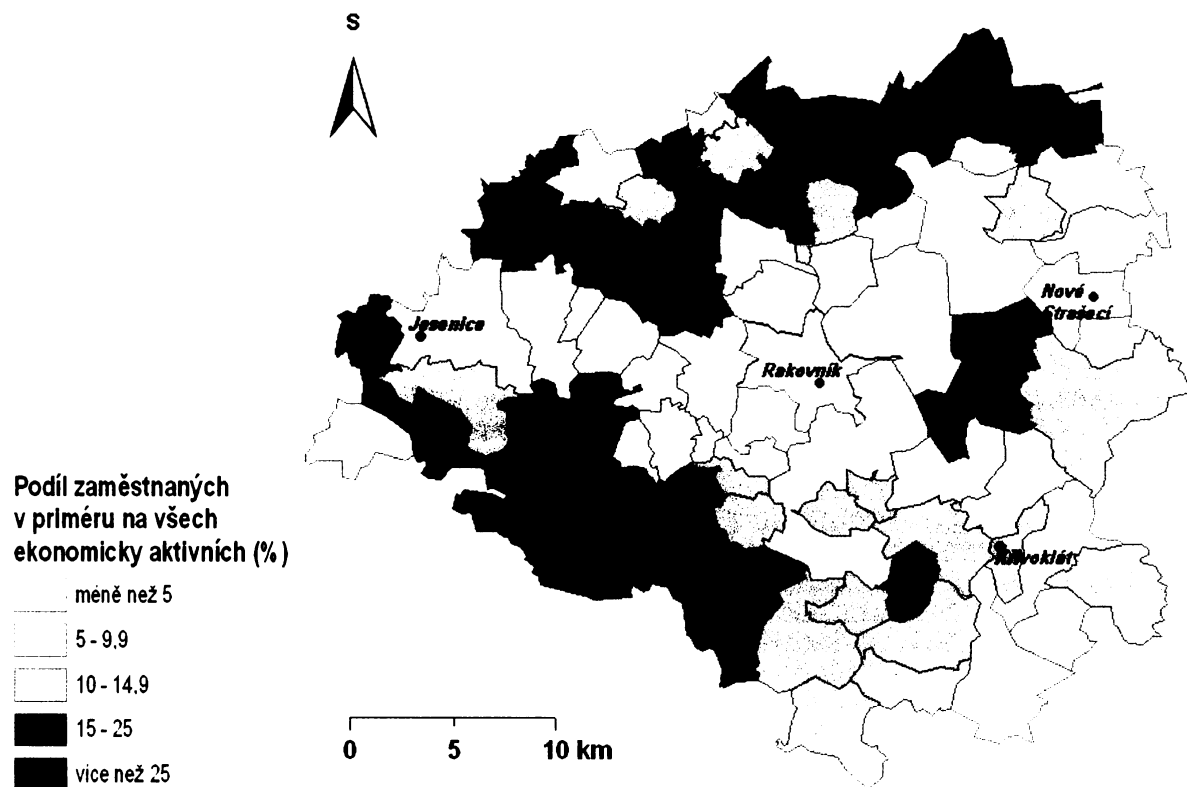
Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

Velké rozdíly v podílu nezaměstnaných na úrovni jednotlivých obcí ukazují na velkou polaritu uvnitř okresu a dostatečně dokumentují nárůst ještě výraznější polarity mezi jádrem a periferií s příchodem volného trhu.

Ještě výstižněji tuto skutečnost dokumentuje kartogram zobrazující počet zaměstnaných v priméru (tj. zemědělství a lesnictví) na veškerém ekonomicky aktivním obyvatelstvu (obr. 12). I když od roku 1980 je patrná prudká tendence poklesu počtu pracujících v zemědělství a lesnictví (z 25 % na 8 % dnes) a naopak stoupající podíl

zaměstnaných vykazuje stavebnictví a terciální sféra, tak je zřejmá disproporce mezi jádrovou oblastí (okolí Rakovníka) a periferními oblastmi na podél krajských hranic. Především pak podél hranic s Plzeňským krajem. Vzhledem k tomu, že se dá očekávat další propouštění v zemědělském sektoru, a tedy i rostoucí nezaměstnanost v těchto územích, je zde „pesimistický“ výhled do blízké budoucnosti. Dá se očekávat další upadání těchto „venkovských“ oblastí, odliv mladších a vzdělanějších lidí do větších měst za prací. Naději by mohl představovat rozvoj cestovního ruchu, ovšem vzhledem k relativní „neatraktivitě“ místní krajiny (Kuldová 2006), je to celkem nepravděpodobné. Odlišná situace by se dala předpokládat na Křivoklátsku, které by se mohlo vzhledem ke svému turistickému potenciálu lépe přetransformovat z primární sféry do terciéru (Kressl 2004).

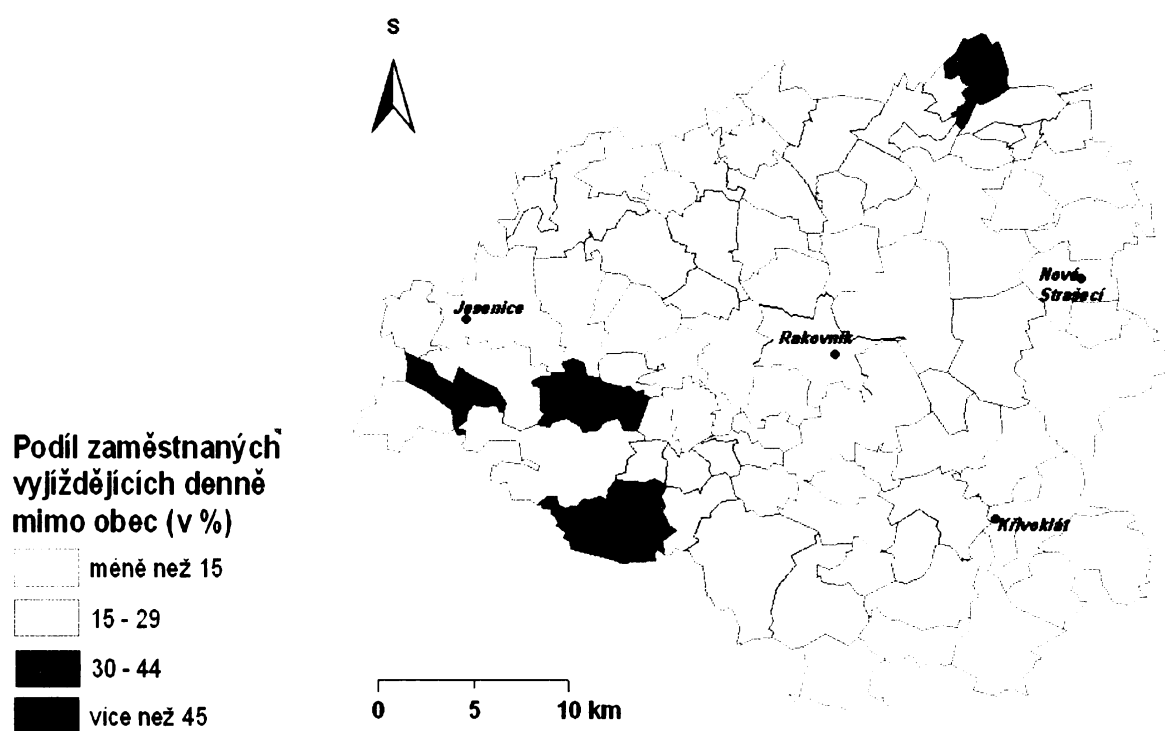
Obr. 12: Podíl pracujících v priméru na celkovém počtu ekonomicky aktivních v katastrálních územích v okrese Rakovník (k 1. 1. 2004)

Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

Ukazatel vyšší vyjížděky zaměstnaného obyvatelstva za práci, byl před zahájením této analýzy považován za odraz nedostatečné ekonomické základny obce, a tudíž i míry její perifernosti. Obce s nejvyššími podíly vyjíždějících jsou často velmi malé, což je v podstatě v souladu s předpokladem jejich nedostatečně velké ekonomické základny. Mezi obce s nejnižšími podíly vyjíždějících patří města (Rakovník, Nové Strašecí), ale také větší obce (zde např. Jesenice nebo Křivoklát, viz obr. č.13), které jsou v relativně větší vzdálenosti od měst, nebo mají horší dopravní dostupnost. To svědčí o problematičnosti dojíždění z odlehlejších obcí a zároveň navozuje otázku, nakolik je nízká vyjížděka (která je žádoucí – vzhledem k potřebě zachování pracovních příležitostí v místě) z těchto obcí udržitelná.

Obr. 13: Podíl zaměstnaného obyvatelstva, vyjíždějícího za práci denně mimo obec katastrálních územích v okrese Rakovník (k 1. 1. 2004) (v %).

Zdroj: webové stránky ČSÚ (2006); www.czso.cz

Cílem kapitoly 5. 1. 4. **Období transformace – vymezení periferních oblastí (1990–2007)** bylo stanovit pomocí jednoduchých, kvantitativních ukazatelů problémové, zaostávající čili periferní území v prostoru rakovnického okresu. Můžeme říci, že se potvrdily naše hypotézy o výskytu rozsáhlé vnitřní periferie, která svojí východní částí zasahuje do prostoru Rakovnicka, tak jak ji přibližně vymežil již Musil (1988) pomocí 10 kvantitativních ukazatelů. Za nejproblémovější území rakovnického okresu tedy můžeme považovat „pás“ převážně malých obcí začínající v obvodu POÚ (pověřeného obecní úřadu) Křivoklát přes CHKO Křivoklátsko a dále táhnoucí se podél hranic s Plzeňským krajem (v ose katastrů obcí Slabce, Čistá) až do obvodu POÚ Jesenice. Zde začíná přímé napojení na zaostávající, převážně zemědělskou oblast, v historii závislou na pěstování chmele a dalších chmelařských produktů, která se díky monofunkčnosti svého území jen stěží zapojila do transformačních procesů po roce 1989.

Důležité jsou rozvojové programy sousedících krajů, které ať už přímo či nepřímo potvrzují výskyt periferie v prostoru Rakovnicka (viz 4. 2. Rakovnicko jako problémové území). V těchto dokumentech zařazují mezi své problémové oblasti např. ORP Podbořany (Kuldová 2004), Žatec, Kralovice nebo Rokycany, tedy území přímo hraničící s okresem Rakovník.

Dalším z cílů celé kapitoly 5. 1. Analýza vývoje zájmového území bylo hledání příčin, které vedly k vzniku takovéto rozsáhlé periferie. K tomu posloužila především stručná analýza historického vývoje, mapující nejdůležitější etapy vývoje osídlení v okolí a centru Rakovnické kotliny.

Za hlavní faktory, které způsobily polarizaci prostoru v zájmovém území lze považovat především:

- nevýhodné fyzickogeografické podmínky, které již od pravěku výrazným způsobem determinovaly vývoj osídlení: vysoká lesnatost, horší půdní podmínky a místy výrazná členitost reliéfu (Křivoklátsko);
- s tím již související slabší vliv průmyslové revoluce, která i díky nevýhodnému postavení Rakovnicka mimo hlavní dopravní trasy, nepřinesla výraznější ekonomický rozvoj oblasti;
- nevýhodná poloha zájmového území podél více typů hranic: česko-německá jazyková hranice, postavení při hranicích vyšších územněsprávních celků (dnes na pomezí 4 krajů);

- odsun Němců po druhé světové válce, následné nedostatečné dosídlení a s tím související přetrhané socioekonomické vztahy v zájmovém území.

6. Spolupráce mezi obcemi – cesta k větší prosperitě nebo stagnaci?

Region Rakovnicko má předpoklad stát se v rámci Středočeského kraje dynamicky se rozvíjejícím územím se silnými a vzájemně výhodnými vztahy a vazbami na hlavní město Prahu, na sousedních regiony a jejich centra. Hlavní otázkou zůstává jakým směrem se rozvoj celého okresu a potažmo i celé oblasti rozsáhlé vnitřní periferie (viz obr. č. 4) bude ubírat. Jednou z horších variant je scénář, podle kterého dojde sice k vzestupu ekonomické úrovně celého okresu, ale pouze díky protěžování jádrových oblastí s dobrou dopravní dostupností k Praze a dalším větším městům v regionu. Tento trend může dosáhnout reálných parametrů již za několik let, v době, kdy bude dokončena plánovaná dostavba rychlostní **silnice R6** spojující Prahu a Karlovy Vary. Lze předpokládat, že dojde k ještě většímu odlivu mladých lidí z perifernějších, venkovských oblastí za prací do větších měst.

Hlavním cílem jak státních orgánů, tak i představitelů místní samosprávy v obcích rakovnického okresu by měl být „harmonický“ rozvoj regionu Rakovnicko tj.: dosáhnout vyváženého růstu v oblasti ekonomiky, kultury a sociální oblasti, zvýšení úrovně vzdělanosti a využít vzájemně výhodných vazeb na hlavní město Prahu, ale také na další regiony a jejich centra. Přitom je nezbytné respektovat podmínky ochrany životního prostředí tak, aby byl zachován jeho dosavadní velmi dobrý stav. Teprve za předpokladů plnění programu rozvoje Středočeského kraje včetně úzké spolupráce s reprezentací Středočeského kraje je možné, aby region zlepšil svoje postavení v porovnání s ostatními regiony kraje a České republiky. Tímto způsobem se může změnit dosavadní hodnocení Rakovnicka jako hospodářsky slabého a strukturálně postiženého regionu.

MAS (Místní akční skupina Rakovnicka) je veřejně prospěšná organizace založená a financovaná za podpory jak Středočeského kraje tak i **Sdružením měst a obcí Rakovnicka**. Jejím hlavním úkolem, respektive několika jejích zaměstnanců, pro následující roky jsou:

- podpora realizace strategického plánu rozvoje Rakovnicka;
- **vyhledávání nových cest, zdrojů, usnadnění přístupu k finanční pomoci ze širokého**

spektra dotačních programů;

- aktualizace a sběr nových záměrů a námětů projektů;

- pokračování v realizaci partnerství, komunitní plánování (schůzky, kulaté stoly, informační setkání) ;

- činnost informačního a poradenského centra (servisního týmu) pro přípravu, zpracování a realizaci projektů;

- průběžné informování o činnosti MAS Rakovnicko a osvěta veřejnosti;

- rozšíření spolupráce se zahraničními partnery.

Zdroj: Analýza území Místní akční skupiny Rakovnicko; www.rakovnicko/info/mas.cz

Právě činnosti podobných organizací, sdružujících jednotlivé obce do větších celků, jsou (alespoň podle všech dosud získaných informací) jednou z nejlepších cest, jak zabránit úpadku především venkovského prostoru v periferních a zaostávajících oblastech. A to z mnoha důvodů. Pokud má dojít k oživení venkovského prostoru, je nutná nejen aktivita ze strany státu a státních institucí (tedy „shora“), ale především přímo z postižených oblastí („zdola“). Právě představitelé místních samospráv, starostové, podnikatelské subjekty či jiné zájmové osoby musejí samy vynaložit úsilí k tomu, aby především podpora ze strany státu či EU byla cílená a pomáhala tam kde má, tj. přímo v „postižených“ obcích, které se ze současné socioekonomické situace mohou dostat pouze za pomoci z „venčí“. Tato pomoc může mít samozřejmě mnoho podob. Může probíhat formou přílivu nových investic, finančních „injekcí“ do rozvoje infrastruktury či cestovního ruchu, podporou výstavby nových domů a bytů (zvláště pak v nejvíce postižených oblastech) či podporou restrukturalizujícího se zemědělství. Ovšem k tomu, aby mohla být taková podpora (ať už v té či oné podobě) vůbec očekávána, je nutné aby jednotlivé obce i města měly svoji strategickou vizi, politiku a koncepci svého vlastního rozvoje.

Většina **současných dotačních fondů** (domácích i z EU) pro zaostávající a strukturálně postižené regiony Česka vyžaduje pro případné získání naprosto přesné a konkrétní plány (Dvořák-ústní sdělení). A zde již narážíme na první a v mnoha případech ten nejzásadnější problém. Takovéto finanční, strategické a logistické plány mnohdy

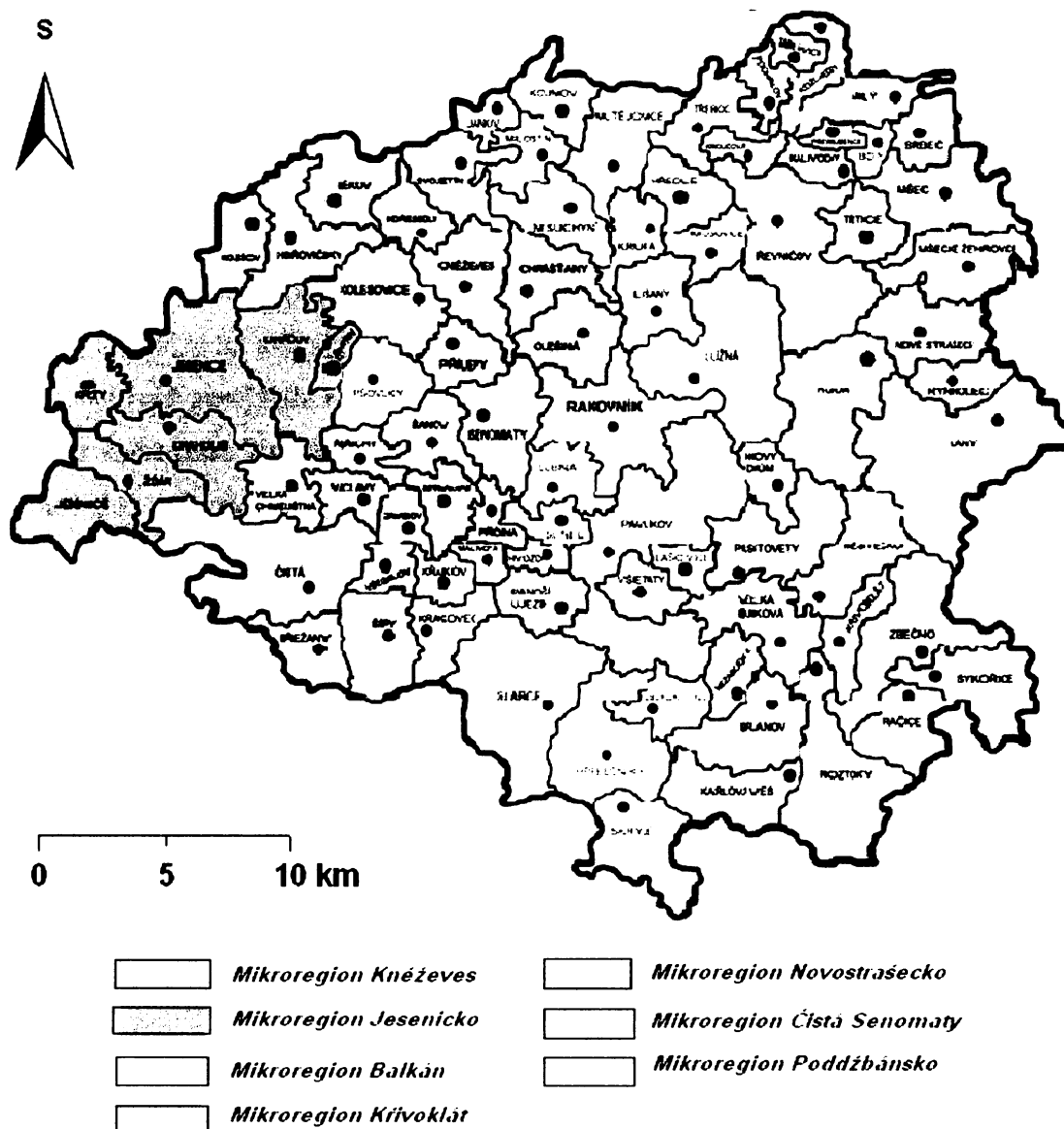

vyžadují značnou časovou náročností i odpovídající znalosti z právních, ekonomických a finančních oborů. Starostové a členové místních zastupitelstev zájmových obcí jsou v naprosté většině případů (až na světlé výjimky jako např. obec Senomaty) lidé pro něž není vykonávání obecních záležitostí hlavním zaměstnáním ale „pouze“ dobrovolným posláním. Do takovýchto funkcí se často (především v těch populačně menších obcích) nedostávají pro svoje odborné znalosti a schopnosti, ale pouze proto, aby byl někdo zvolen a neformálně řečeno, „aby si to tam na pár let jenom odseděl“. Někdo přeci musí být zvolen. Ovšem nutno podotknout, že starostovské a zastupitelské funkce jsou vykonávány většinou s velkou hrdostí a ctí, což mnohdy komplikuje vztahy mezi jednotlivými obcemi a městy. Je zde patrný tzv. „lokální patriotismus“. Můžeme se pouze domnívat, že tento přístup má své kořeny již v 70. a 80. letech, kdy došlo k násilné a necitlivé integraci v souladu se zakládáním tzv. střediskové soustavy. Obce, které tehdy přišly o svoji byť formální samostatnost, přišly vzápětí o jakékoliv investice v sídle. Centrálně řízený model investic veřejné správy zajišťoval pouze minimální objem investic do venkovských obcí a tyto investice byly navíc směřovány v rámci střediskové soustavy do vybraných středisek. Ostatní sídla nebyla rozvíjena, případně pouze minimálně.

Na jedné straně tak existuje obecně vnímaný problém dezintegrace obcí, nízké kvality výkonu veřejné správy, problém neefektivního nebo dokonce špatného hospodaření s veřejnými prostředky a problém nízké odborné kvality výkonu veřejné správy a na straně druhé existuje silná vůle samostatné existence obcí a silný pocit hrdosti na vlastní samosprávu. Tyto disproporce potvrzuje rovněž Perlín (2006).

Jak konkrétně mohou vypadat takové rozpory v praxi, se dá názorně ukázat na dvou nejdůležitějších obcích mikroregionu Kněžves (viz obr.14) a to Kolečovic a Kněževsi.

Obr. 14: Mikroregionální sdružení v okrese Rakovník (k 1. 1. 2006)

Zdroj dat: webové stránky o Rakovnícku; www.rakovnicko.cz/mas

Obě dvě obce chtěly na svých pozemcích vybudovat velkokapacitní skládku a sběrný dvůr. Díky tomu, že ani jedna obec nehodlala ustoupit ze svých záměrů, protože by jim výstavba takových zařízení přinesla více financí do jejich obecních rozpočtů, tak došlo k tomu, že ani skládka a ani sběrný dvůr nestojí v mikroregionu Kněžves, ale mnohem

dále. Přitom je nutné si uvědomit, že obě obce vstupovaly do tohoto projektu společně se společnými zájmy a potřebami. Podobná situace nastala v tom samém mikroregionu, mezi stejnými obcemi, pouze se jednalo o problém spádových škol (Dvořák - ústní sdělení).

Z těchto a mnoha dalších příkladů vyplývá, že v tomto regionu **některé svazky obcí existují pouze formálně** a nevykonávají žádnou společnou činnost a dokonce v části území svazky ač ustanoveny, prakticky neexistují. Mezi takové mikroregiony můžeme zcela jistě zařadit Jesenicko a již zmiňované Kněžvesko. Většina malých obcí (např. Švihov, Krty, Svojetín) jsou zaměřeny stejně jako v jiných regionech pouze na zajištění operativního provozu a nejsou schopny formulovat žádné rozvojové vize nebo dlouhodobé cíle. Soustředí se pouze na své vlastní problémy, což ve výsledku může vést až k vystoupení ze svazku obcí (což zamýšlela například obec Krty na Jesenicku), to ovšem není žádné řešení a vede to spíše ještě k většímu úpadku a izolovanosti. „Periferie je územím nedostatečné integrace do, v daném místě a čase dominujících struktur, procesů a systémů“ Schmidt (1998, s. 59, cit. v Havlíček, Chromý 2001, s.2).

Na druhou stranu je nutné dodat, že na Rakovnicku v současnosti existuje dvoustupňová struktura obcí, kdy jednotlivé venkovské obce jsou jednak členy „malého“ mikroregionu, který tvoří okolo 10 obcí (zakresleny v obr. č.14) a dále jednotlivé obce i jejich svazky jsou členy „velkého“ mikroregionu Rakovnicko – **Svazek měst a obcí Rakovnicka**, kde právě předsedové malých mikroregionů zasedají v radě „velkého“ mikroregionu. Ovšem i ve „velkém“ mikroregionu nejsou vztahy mezi mnoha obcemi na odpovídající úrovni.

Konkrétní vyjádření současné problematiky sdružení obcí na Rakovnicku popisuje řízený rozhovor s nově zvoleným starostou obce Nový Dům (lokalizace viz mapa č. 14), tedy členem mikroregionálního sdružení Křivoklátsko. Na jednoznačnou otázku „jaký je v současnosti největší problém rozvoje Nového Domu?“ odpovídá Ing. Petr Doubrava takto: „Jednoznačně kanalizace. Jako chybu našich předchůdců také vnímáme malou ochotu spolupracovat s regionálními sdruženími obcí. Nový Dům byl sice zapojen do mikroregionu Křivoklátsko, ale v tomto směru nebyla příliš činná, a také neměli naši předchůdci snahu o spolupráci se Svazkem měst a obcí Rakovnicka. Jeho členy jsme tedy až od letošního ledna. Nyní jsme vstoupili do Svazku vodovody a kanalizace Křivoklátsko, s jehož pomocí bychom chtěli v obci vybudovat kanalizaci. Bohužel hrozí, že už to možná

nestihneme. Akce, která má být financována z prostředků EU je rozdělena na 2 etapy a díky tomu, že naši předchůdci nevypracovali územní rozhodnutí, se nejspíš zapojíme až do 2. etapy. Rozpočet naší obce je necelý milion korun a náklady na stavbu kanalizace jsou 13 až 14 milionů.“

Poté ještě potvrzuje obecné předpoklady, že ke cti jeho předchůdců sice moc **aktivity nevyvíjeli**, přičemž ani moc neutráceli. Díky tomu dnes má obec ještě minimální, nutné rezervy. Tento model fungování obecních zastupitelstev jako by byl pro většinu menších a zaostávajících obcí typický. Pro zajímavost se sluší dodat, že nový starosta ing. Doubrava není původem z Rakovníka, v obci bydlí teprve druhým rokem, a s komunální politikou má zkušenosti z úplně jiné části Česka. Tento i více podobných případů potvrzuje zajímavý fenomén, že chalupáři či nově přistěhovalí lidé z větších měst mají mnohdy lepší vztah k místnímu dění v obci a okolí než zdejší „rodáci“. Tato slova potvrzuje i Radomír Dvořák, předseda MAS a euromanažer za Rakovníko. Sám měl možnost poznat mnoho mikroregionálních sdružení a svazků obcí po celé republice (za příklad dává obce v Posázaví) a domnívá se, že „vesnické“ obyvatelstvo na Rakovnícku (zvláště pak v západních částech okresu), nemá k místní krajině, historii a přírodě tolik pozitivní vztah jako obyvatelstvo v „jádrových“ a neperiferních oblastech v Česku. Důvody takového chování mohou být rozmanité a nejednoznačné, ale můžeme se domnívat, že své kořeny může mít v neblahých historických zkušenostech (odsun německého obyvatelstva a příchod nových „přistěhovalců“ či zavádění necitlivé zemědělské politiky za komunistické éry). Více negativní postoj obyvatelstva k místnímu dění v sousedním Podbořansku takřka s určitostí prokázala Kuldová (2004) pomocí statistických metod ve své diplomové práci popisující vliv reliktní česko–německé jazykové hranice na současnou vnitřní geografickou organizovanost Česka. Podobné výsledky by se daly očekávat i v zájmovém prostoru rakovníckého okresu.

V této souvislosti se nabízí značný potenciál pro další výzkum, především pomocí většího využití tzv. „měkkých“ dat jako jsou dotazníková šetření či podrobnější terenní šetření, která v rámci této práce nebyla zpracovávána. Rovněž žádoucí je spolupráce s jinými, např. sociologickými disciplínami.

Pokud by měla být shrnuta základní problematika mikroregionálních sdružení a sdružení obcí a měst na Rakovnícku, která zásadním způsobem brání rozvoji periferních

oblastí s převahou malých obcí, tak se dá navázat na výzkum provedený katedrou sociální geografie PřF UK realizovaný v roce 2005 přímo na Rakovnicku. Z něj a ze všech dalších poznatků získaných při zpracování této práce vyplývá že:

- Mikroregionální spolupráce svazků obcí (10–15 členů) je málo efektivní.
- Svazky nemají profesionální aparát, chybí kvalitní manažeři a lidé s odbornými ekonomicko-právními schopnostmi.
- Svazky jsou výhodné především pro „vůdčí“ obce, většina ostatních (především malých obcí) jejich funkci hodnotí spíše negativně.
- Cílem svazku je získání dotací pro vlastní obce a nikoliv mikroregionální spolupráce a mikroregionální projekty. Často jediným důvodem členství obce v mikroregionu nebo ve „svazku“ je snaha o získání alespoň minimálních finančních „injekcí“ do obecního rozpočtu.
- Chybí metodická nebo organizační pomoc ze strany krajských úřadů nebo institucí státu, narozdíl od zemí v EU (jako příklad můžou sloužit obce v Bavorsku, Dvořák – ústní sdělení).
- Naprostá většina obcí nedostatečně využívá služeb MAS, tedy organizace jejímž úkolem je výše zmíněné problémy řešit a přispívat ke zlepšení situace v problémových obcích.

Přes výše zmíněná negativa je zapotřebí zmínit i pozitivní případy, kdy je správným způsobem využita funkce mikroregionálních sdružení a svazků obcí. Mezi mikroregiony, kterým se dá částečně předvídat dobrá budoucnost a stabilní udržení jejich funkcí patří mikroregion Čistá–Senomaty. Zde je patrná snaha, především ze strany starosty obce Senomaty, o rozvoj a plné využití funkcí, kterých se dá v mikroregionálních svazcích využít. V Senomatech se také ukazuje prospěšnost funkce jakéhosi obecního „manažera“, tedy člověka, jehož hlavním úkolem je shánění všech realizovatelných finančních dotací (ať už z Česka nebo z EU) do obecní, potažmo do mikroregionální pokladny.

Dalšími perspektivními svazky jsou Poddžbánsko a také Křivoklát, které ovšem prosperuje spíše z toho, že je turisticky velice atraktivní a využívá (bohužel zcela nedostatečně) svého přírodního potenciálu. Někdy bohužel na úkor zhoršení stavu životního prostředí. V mikroregionu Křivoklát také došlo ke snaze o zlepšení dopravní situace a přístupnosti s okolními městy, která spočívala v dohodě s regionálními dopravci

o intenzifikaci autobusových spojů a linek. V současnosti jsou ovšem i tomto směru patrné narůstající problémy a nechuť autobusových společností o spolupráci. Nutno podotknout, že výraznou měrou se o to zaslужují pracující občané v této oblasti, protože raději do práce jezdí svými auty a díky tomu nejsou autobusové linky dostatečně vytěžovány. Při hodnocení situace na Křivoklátsku je také nezbytné mít na paměti souvislost mezi rozvojem „druhého bydlení“ a periferními oblastmi (Fialová, Vágner 2001).

7. Závěr

Hlavní cíle této bakalářské práce byly za 1.) analyzovat míru a charakter polarizace prostoru, tedy vymežit periferní oblasti na úrovni obcí v rámci okresu Rakovník, za 2.) s pomocí srovnání různých časových úseků se snažit vysvětlit příčiny vzniku tak rozsáhlé periferní oblasti na Rakovnicku. Dalším z úkolů bylo za 3.) zmonitorovat činnost a funkce mikroregionálních sdružení a sdružení obcí na Rakovnicku.

Okres, resp. obvod obce s rozšířenou působností Rakovník jako celek a především pak některé jeho části, vykazují na základě provedených hodnocení četné známky perifernosti. Tuto skutečnost potvrzují jak současné rozvojové dokumenty Středočeského kraje (viz. kap. 4.2.) tak i některé starší práce (např. Musil 1988). Důrazně je nutné podotknout, že problematické a ekonomicky slabší jsou i další oblasti, které hraničí s okresem Rakovník, zejména ORP Podbořansko a okres Plzeň–sever. Periferie Rakovnicka je tedy součástí „širšího“ problému, který je nutno řešit komplexně v celém rozsahu rozsáhlé vnitřní periferie (viz obr. č.4)

Cílem této bakalářské práce bylo potvrdit nebo vyvrátit hypotézy, vytyčené v kapitole 1.Úvod. Stručným historickým nástinem se podařilo s vysokou mírou pravděpodobnosti prokázat, že osidlování Rakovnicka bylo vždy silně determinováno přístupností a podmínkami příslušných terénů. Zde proto leží příčiny tak vysoké perifernosti Křivoklátska, tedy vysoce lesnaté oblasti s nevhodnými přírodními podmínkami. Podařilo se prokázat, že oblast Křivoklátska ležela vždy stranou hlavních dopravních tahů a zájmů státu a počátky jeho pomalejšího rozvoje oproti jiným územím v Česku se datují již od druhé poloviny 19. století.

Stranou zájmů se nacházela i západní část dnešního okresu, po mnoho desetiletí součást soudního okresu Podbořany. Tento zemědělsky monofunkční mikroregion zaměřený na pěstování chmele nebyl kromě výstavby železnice na konci 19. století průmyslovou revolucí příliš industrializován. Situace se rapidně zhoršila po druhé světové válce, kdy v souvislosti s odsunem německého obyvatelstva (které mělo před válkou značnou převahu) došlo k nedostatečnému dosídlování z větší části nepůvodním obyvatelstvem, které ke zdejšímu prostředí, historii a krajině nikdy nemělo příliš „vlastenecký“ vztah oproti jiným, podobným územím v Česku. Problémy socio-ekonomické povahy jsou tedy umocňovány problémy socio-kulturní povahy.

K dalšímu prohlubování perifernosti, především v úrodných, zemědělských částech území, docházelo v souvislosti se socialistickým hospodařením. Necitlivá zemědělská politika společně se zaváděním tzv. střediskové soustavy vedly k tomu, že ve většině malých obcí docházelo k rušení základních obslužných zařízení v těchto obcích, a tak obyvatelé odcházeli do větších středisek, často i mimo region. To následně opět zhoršovalo pozici malých sídel a vedlo k dalšímu uzavírání veřejných zařízení.

Po roce 1989 je patrný nárůst ještě většího úpadku. Především zásluhou divergenčních procesů a rozpadu střediskové soustavy obcí se zemědělské oblasti nedokáží plně zapojit do ekonomických struktur a tím pádem logicky došlo k prudkému nárůstu nezaměstnanosti či „odlivu“ mladých lidí. Dezintegrace obcí vede ke vzniku samosprávných, „malých“ a „neživota schopných“ obcí. Rozvoj ztěžuje i všeobecná a přetrvávající kulturní degradace venkova: neupravenost veřejných prostranství ve vsích, množství chátrajících prázdných domů i opuštěných zemědělských objektů z období socialismu. Tento negativní trend je vizuálně zřetelný především ve správním obvodu Jesenicko a v severních částech okresu, tedy v nejvíce periferních oblastech.

Za hlavní faktory, způsobující prohlubování problémovosti obcí v jednotlivých mikroregionech, lze tedy považovat především:

- **nevýhodné fyzickogeografické podmínky, zejména na Křivoklátsku;**
- **slabší vliv průmyslové revoluce, která nepřinesla ani významnější průmyslovou výrobu, ani zvýšenou mechanizaci zemědělství;**
- **odsun Němců po druhé světové válce a následné nedostatečné dosídlení západních částí Rakovnícka;**

- nevýhodnou polohu celého okresu v rámci vyšších územněsprávních celků (při hranicích s ostatními celky) a neexistenci významnějších přeshraničních kontaktů, které dříve komplikovala také téměř stopadesátiletá přítomnost hranice mezi českým a německým jazykovým územím;
- **v současnosti neefektivní spolupráci mezi obcemi v rámci mikroregionálních sdružení a malou aktivitu představitelů místních samospráv a potažmo i většiny venkovského obyvatelstva.**

Všechny hypotézy, tak jak byly definované v kapitole – 1.1. Cíle, hypotézy a metodika práce, se bezesbytku potvrdily.

K tomu, aby nadále nedocházelo k růstu rozdílů mezi jádrovými (okolí Rakovníka a Nového Strašecí) a periferními oblastmi, je nutné, aby došlo k cílenější podpoře ze strany státních orgánů a institucí. Na druhou stranu je stejně důležitý a nutný větší nárůst aktivity přímo „zdola“ tj. od starostů, místních zastupitelstev a samozřejmě i od samotných obyvatel, především pak v malých obcích. Stručný nástin opatření by se dal shrnout do následujících bodů:

- zajistit metodické a organizační pomoci pro činnost svazků obcí i jednotlivých venkovských obcí;
- zajistit podporu pro přípravu společných rozvojových dokumentů a programů;
- koncentrovat prostředky na rozvoj mikroregionálních center na rozdíl od dosavadní snahy o plošnou distribuci investic v celém regionu;
- větší dohled a kontrola nad činností starostů a obecních zastupitelstev ze strany státu a kraje;
- více intenzifikovat spolupráci jednotlivých obcí s organizacemi typu MAS;
- zlepšit (jak kvalitativně i kvantitativně) úroveň propagace zájmového prostoru na celostátní úrovni.

Z výsledků této práce vyplývá obecná potřeba soustředit se při koncipování strategií rozvoje problémových území nejen na posílení socioekonomických podmínek ale i na podporu rozvoje sociokulturního prostředí. Snaha o větší rozvoj lidského potenciálu s sebou přináší i nutnost o většího důrazu na kvalitativní výzkum periferních a zaostávajících

oblastí. Žádoucí je tedy větší využití řízených rozhovorů s klíčovými osobami, podrobnější terénní šetření či dotazníková šetření, která ovšem logicky především z kapacitních a časových důvodů nemohla být plně využita.

8. Prameny a literatura

Použitá literatura:

ANDREOLI, M. (1994): Development and marginalization in Liguria region. In: Chang, Chang-Yi D. (ed.): Marginality and development issues in marginal regions. National Taiwan University, Taipei, s. 41–61.

Aktualizace Programu rozvoje Středočeského kraje, stručný výtah. ARR EL, 2006, 15 s., staženo z: www.kr-středočesky.cz.

BIČÍK, I., PERLÍN, R., ŠEFRNA, L. (2001): Rozvoj povodí Kocáby. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 88 s.

BLAŽEK, J. (1999): Teorie regionálního vývoje: Je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? Geografie – Sborník ČGS, 104, č. 3, ČGS, Praha, s. 141–160.

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace. Karolinum, Praha, 212 s.

BLAŽEK, M. (1963): Hodnocení ekonomické úrovně oblastí v ČSSR. Geografický časopis, 15, č. 1, s. 30–37.

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, Praha, 211 s.

BURDA, T. (2003): „Nové okresy“ ve světle reformy veřejné správy. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. PřF UK v Praze, KSGRR, Praha, s. 114–123.

CUDLÍNOVÁ, E., TĚŠITEL, J. (2000). Marginální oblasti – indikátory trvale udržitelného rozvoje. Životné prostredie, 34, č. 1, s. 10–14.

CULLEN, B. T., PRETES, M. (1998): Perceptions of marginality in the United States and Canada. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): Perceptions of marginality. Ashgate, Aldershot, s. 183–194.

ČERVENKA, P. (1989): Vybrané aspekty územní diferenciaci necentrálních oblastí ČSR z hlediska studia problematiky zaostávání. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 154 s.

DANĚK, P. (1993): Moravian and Silesian Nationalities: a New Phenomenon in the Ethnic Map of the Czech Lands? GeoJournal, 30, č. 3, s. 249–254.

DANĚK, P. (2000): Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): Stát, prostor, politika. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 28–58.

DOKOUPIL, J. (2000): Teoretické přístupy k problematice pohraničí s aplikací v Česko-Bavorském prostoru. *Geografie*, 105, č. 1, s. 10–18.

FIALOVÁ, L. a kol. (1996): Dějiny obyvatelstva českých zemí. Mladá fronta, Praha, 399 s.

FIALOVÁ, D. (2001): Druhé bydlení a jeho vztah k periferním oblastem. *Geografie*, 106, č. 1, s. 36–47.

FIALOVÁ, D. (2001): Informační základna o územním rozložení objektů individuální rekreace v ČR. In: Bičík, I. (ed.): Druhé bydlení v Česku. KSGRR PŘF UK, Praha, s. 19–24.

FRIEDMANN, J. (1969): A General Theory of Polarized Development. U.C.L.A., School of Architecture & Urban Planning, Los Angeles.

HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha, 256 s.

HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 396 s.

HAMPL, M. (1998): Výzkumné trendy v sociální geografii. *Geografie – Sborník ČGS*, 103, č. 4, ČGS, Praha, s. 437–444.

HAMPL, M. (2001): Teorie regionálního vývoje: principy a/nebo problémy. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. PŘF UK v Praze, KSGRR, Praha, s. 275–328.

HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie*, 108, č. 3, s. 173–190.

HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie*, 106, č. 1, s. 1–9.

HIRSCHMAN, A. O. (1958): The Strategy of Economic Development. Yale University Press, New Haven, 217 s.

CHRISTALLER, W. (1933): Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen. Fischer, Jena, 331 s.

CHROMÝ, P. (1999a): Kam patříš Jemnicko? *Geografické rozhledy*, 9, č. 2, s. 38–39.

CHROMÝ, P. (2001): Výsledky geografického výzkumu Jemnicka. *Listy jihozápadní Moravy*, 11, č. 1 a 2, 12. a 26. 1. 2001

CHROMÝ, P., MARADA, M., KOSTIĆ, M. (2002): Vnitřní periferie Česka na příkladu Středočeského kraje: pohraničí uvnitř státu? UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha.

ILLNER, M. (1988): Výběr území s příznivými podmínkami z hlediska sociálního, Terplan, A12-521-806/03-E1, Praha, s. L1–L27

JANČÁK, V., GÖTZ, A. (1997): Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. KSGRR PřF UK, Praha, 81 s.

JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, ČGS, Praha, s. 26–35.

JANČÁK, V. a kol. (2001): Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR. Grantový projekt GA UK. KSGRR PřF UK, Praha 2001.

JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2002): Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR. Grantový projekt GA UK Praha, PřF UK v Praze, KSGRR, Praha.

JANČÁK, V. a kol. (2003): Periferní oblasti Česka jako součást polarizace prostoru v souvislostech evropské integrace. Grantový projekt GA ČR. KSGRR PřF UK, Praha 2003.

JELEČEK, L. (2000): Územněsprávní reformy v Česku v letech 1848–2000. Geografické rozhledy, 9, č. 5, s. 136–137.

JELÍNKOVÁ, R. (1959): Demografický profil Karlovarského kraje. In: Srb, V. (ed.): Demografický sborník 1959. Státní úřad statistický, Praha, s. 165–186.

JEŘÁBEK, M. (1998): „Geogrant pohraničí“ – společný výzkum geografických pracovišť. Geografie, 103, č. 4, s. 458–460.

JEŘÁBEK, M. (ed.) (1999): Geografická analýza pohraničí České republiky. Praha a Ústí nad Labem, Sociologický ústav AV ČR, Praha 180 s.

JEŘÁBEK, M. (2000): Pohraničí v regionálním rozvoji a jeho výzkum. Geografie, 105, č. 1, s. 12–24.

JUSSILA, H., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R. eds. (1998): Perceptions of Marginality. Ashgate, Aldershot, s. 45–66.

KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914. ČSAV, Praha, 401 s.

KASTNER, Q. (1996): Osídlování českého pohraničí. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 68 s.

KOMÁR, A. (1993): Vojenský újezd Hradiště. Geografie, 98, č. 2, s. 75–86.

KORČÁK, J. (1929): Vylidňování Jižních Čech. Studie Demografická. Knihovna spolku péče o blaho venkova, Praha, 99 s.

KOSTIĆ, M. (2002): Příspěvek k výzkumu vnitřních periferií na území Středočeského kraje a okresu Kutná Hora. Ročníková práce. PřF UK v Praze, KSGRR, Praha, 39 s.

KOSTIĆ, M. (2004): Vnitřní periferie v Česku: příklad středočesko-jihočeského pomezí. Diplomová práce. PřF UK v Praze, KSGRR, Praha, 126 s.

KRESSL, T. (2004): Cestovní ruch v CHKO Křivoklátsko. Magisterská práce. UK v Praze, PřF, KSGGR, Praha, 94 s.

KULDOVÁ, S. (2004): Podbořansko – „nová či „klasická“ periferie? Bakalářská práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 53 s. + příl.

KULDOVÁ, S. (2005): Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod. Geografie – Sborník ČGS, 109, č. 4, s. 300–314.

KULDOVÁ, S. (2006): Vliv historické česko–německé jazykové hranice na geografickou organizaci české společnosti. Diplomová práce. UK v Praze, PřF, KSGGR, Praha, 110 s. + příl.

LEIMGRUBER, W. (1994): Marginality and marginal regions: Problems of definition. In: Chang, Chang-Yi D. (ed.): Marginality and development issues in marginal regions. National Taiwan University, Taipei, s. 1–18.

LEIMGRUBER, W. (1998): From highlands and high-latitude zones to marginal regions. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): Perceptions of marginality. Ashgate, Aldershot, s. 27–33.

LEIMGRUBER, W. (2001): Globalization, deregulation, marginalization: Where are we at the end of the millenium? In: Jussila, H., Majoral, R., Cravidão, F. Delgado (eds.): Globalization and marginality in geographical space. Ashgate, Aldershot, s. 7–23.

MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. Geografie, 106, č. 1, s. 12–25.

MARADA, M. (2003): Dopravní infrastruktura a hierarchie středisek v českém pohraničí. Geografie, 108, č. 2, s. 130–145.

MASSEY, D. (1984): Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production. Macmillan, London.

MIKULÍK, O. (1999): Regional prosperity, the environment and the prospects of marginal regions. In: Špes, M. (ed.): Nove možnosti za podeželje. Inštitut za geografijo, Ljubljana, s. 95–101.

MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. Územní plánování a urbanismus, XV, s. 67–72

MUSIL, J. (2002): Urbanizace českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: Zrod velkoměsta, Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha a Litomyšl, 351 s.

MYRDAL, G. (1957): Economic Theory and Under-developed Regions. Gerald Duckwords, London, 168 s.

Národní rozvojový plán 2004–2006. Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky, Praha, 2003, 289 s.

NOVÁČEK, A. (2004): Historickogeografické aspekty perifernosti a mikroregionální diferenciac kraje Vysočina z pohledu populačního vývoje. Diplomová práce. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 122 s. + 13 příl.

NOVOTNÁ, M., ed. (2005): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 184 s.

PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986): Základy demografie. Academia, Praha, 732 s.

PERLÍN, R. (1998): Typologie českého venkova. Zemědělská ekonomika, 44, č. 8, ČAZV, Praha, s. 349–358.

PERLÍN, R. (2000): Představitelé veřejné správy jako aktéři lokálního rozvoje. Sociologický průzkum mezi starosty venkovských obcí okresů Písek a Tábor. In: Kubeš, J. (ed.): Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR. Jihočeská univerzita, České Budějovice, s. 133–150.

PERLÍN, R. (2001): Typologie venkovského prostoru na příkladu obcí Středočeského kraje. In: Regionální a sociální rozvoj venkovských oblastí, ČZU, Praha, s. 106–121.

PERLÍN, R. (2006): Spolupráce venkovských obcí–možnost nebo podmínka úspěchu. Věda a výzkum Ministerstva místního rozvoje ČR Rozvoj venkovských oblastí, Praha, s. 569–576.

Program rozvoje územního obvodu Středočeského kraje. Středočeský kraj, 2002, 223 s., staženo z: www.kr-stredocesky.cz.

SCHMIDT, M. H. (1998): An integrated systemic approach to marginal regions: from definition to development policies. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): Perceptions of Marginality. Ashgate, Aldershot, s. 45–66.

SCHULER, M., NEF, R. (1983): Räumliche Typologien der schweizerischen Zentren-Peripherien-Musters. Arbeitsberichte NFP „Regionalprobleme der Schweiz“, č. 35.

SLEZÁK, L. (1978): Zemědělské osidlování pohraničí Českých zemí po druhé světové válce. Blok, Brno, 189 s.

STOCKMANN, J. (2003): Vliv periferní a příhraniční polohy na rozvoj mikroregionu (příklad: Moravské Kopanice). Magisterská práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 119 s.

SÝKORA, L. (2000): Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): Stát, prostor, politika. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 59–79.

VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. a kol. (2004): Regionální diferenciacie druhého bydlení v Česku. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 286 s.

VAISHAR, A. (1999): Region Kunštátu na Moravě – vnitřní periferie České republiky. In: Mikulík, O., Mariot, P. (eds.): Specifika transformačního procesu v zázemí velkých měst. Regiograph, Brno, s. 5–14.

VAISHAR, A. (ed.) (2000): Vranov nad Dyjí / Jemnice: region v transformaci. Regiograph, Brno, 144 s.

VANDUCHOVÁ, M. (2001): Periferní území a možnosti jejich rozvoje (na příkladu modelového území Křinec – Rožďalovice na Nymbursku). Magisterská práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 119 s.

VERNON, R. (1966): International investment and international trade in the product cycle. Quarterly Journal of Economics, 80, s. 190–207.

ZAPLETALOVÁ, J. (1999): Rekreační využívání krajiny na Kunštátsku. In: Mikulík, O., Mariot, P. (eds.): Specifika transformačního procesu v zázemí velkých měst. Regiograph, Brno, s. 15–20.

ZEMAN, K. (2001): Vliv hranic na příhraniční území na příkladu Jindřichohradecka. Magisterská práce, PŘF UK v Praze, KSGRR, Praha, 105 s.

ZICH, F., HOUŽVIČKA, V., JEŘÁBEK, M., KASTNER, Q. (1996): Kdo žije v pohraničí. Sociologický ústav AV ČR, Ústí nad Labem, 129 s.

ZIMMERMANN, V. (2001): Sudetští Němci v nacistickém státě. Prostor, Praha, 577 s.

Použité prameny:

Atlas československých dějin. ÚSGK a historický ústav ČSAV, Praha 1965.

Amtliches Gemeindeverzeichnis für das Großdeutsche Reich. Verlag für Sozialpolitik, Wirtschaft und Statistik, Berlin, 1944, 468 s.

Databáze LUCC PřF UK Praha, KSGRR.

Mikroregiony Rakovnicka ... propagační materiál Sdružení obcí Rakovnicka

Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970, I.díl. Praha: Federální statistický úřad, 1978, 678 s.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001, okres Rakovník. ČSÚ, Praha, 2003, 164 s.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích, Okres Rakovník. ČSÚ, Praha, 2003, 397 s.

Seznam míst v království Českém. Praha 1886, 625 s.

Statistická ročenka Středočeského kraje.. ČSÚ, Praha, 2003, 357 s.

Statistický lexikon obcí v zemi České. Orbis, Praha, 1934, 613 s.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1982, díl 1. FSÚ, Praha, 1984, 1011 s.

Statistický lexikon obcí České republiky 1992. ČSÚ, Praha, 1994, 895 s.

Analýza zájmového území – Rakovnicko 2006. MAS (Místní akční skupina Rakovnicka), Rakovník, 2006, 857 s.

Internetové zdroje:

www.kr-stredocesky.cz [12. 3. 2007] ... internetové stránky Středočeského kraje

www.kr-plzensky.cz [12. 3. 2007] ... internetové stránky Plzeňského kraje

www.kr-ustecky.cz [5. 3. 2007] ... internetové stránky Ústeckého kraje

www.mmr.cz [19. 3. 2007] ... internetové stránky Ministerstva pro místní rozvoj České republiky .

www.rakovnicko.cz/mas [26. 4. 2007] ... internetové stránky MAS

www.balkan-obce.cz/ [12. 3. 2007] .... internetové stránky mikroregionu Balkán

www.mikroregion.net/cista-senomaty [12. 3. 2007] ... internetové stránky mikroregionu
Čistá-Senomaty

www.mikroregionjesenicko.cz [12. 3. 2007] ... internetové stránky mikroregionu .
Jesenicko

www.czso.cz.... webové stránky Českého statistického úřadu

www.periphery.cz .... prezentace geografického výzkumu periferních oblastí řešitelského
týmu geografických pracovišť v Česku

www.monitor.cz... webové stránky plzeňského internetového čtvrtletníku o práci

9. Seznam tabulek, grafů a obrázků:

Tab. 1: Dynamické pojetí vztahů jádro – periferie podle Reynauda (1980)	12
Obr. 1: Centrum-periferie-marginální region: nová interpretace starého modelu	14
Obr. 2: Lokalizace okresu Rakovník na mapě Česka (1: 700 000)	20
Obr. 3: Diferenciace území Česka podle exponovanosti (k roku 1980)	21
Obr. 4: Přibližné vymezení vnitřní periferie č.13 a 14 podle Musila (1988)	21
Obr. 5: Hustota zalidnění v katastrálních územích v okrese Rakovník v roce 1880	27
Obr. 6: Index změny počtu obyvatel mezi roky 1930/1869 v katastrálních územích v okrese Rakovník	28
Obr. 7: Index změny počtu obyvatel mezi roky 1950/1930, katastrální území v okrese Rakovník	30
Obr. 8: Hustota zalidnění podle obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP), tzv. „malých okresů“, Česko 2003	32
Obr. 9: Hustota zalidnění v katastrálních územích v okrese Rakovník (k 31. 12. 2004)	33
Obr. 10: Velikostní kategorie obcí na Rakovnicku v průběhu 20. století (vybrané roky)	34
Obr. 11: Nezaměstnanost v katastrálních územích v okrese Rakovník (k 1. 1. 2003)	35
Obr. 12: Podíl pracujících v priméru na celkovém počtu ekonomicky aktivních v katastrálních územích v okrese Rakovník (k 1. 1. 2004)	36
Obr. 13: Podíl zaměstnaného obyvatelstva, vyjíždějícího za prací denně mimo obec (v %) v katastrálních územích v okrese Rakovník (k 1. 1. 2004)	37
Obr. 14: Mikroregionální sdružení v okrese Rakovník (k 1. 1. 2006)	42